

Nr 195.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående det fortsatta stödet åt hampodlingen m. m.; given Stockholms slott den 6 mars 1953.

Kungl. Maj:t vill härmed, under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över jordbruksärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla det förslag, om vars avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

GUSTAF ADOLF.

Sam. B. Norup.

Propositionens huvudsakliga innehåll.

I propositionen föreslås, att statligt stöd åt den inhemska hampodlingen, vilket hittills utgått till hampberedningsverken i Visby och Värmbol, skall sedan 1952 års skörd upparbetats utgå endast till visbyverket. Spörsmål i samband med nedläggandet av driften vid värmbolverket kommer att upptagas till behandling i den proposition rörande åtgärder i prisreglerande syfte på jordbrukets område under regleringsåret 1953/54, vilken senare torde avlåtas till riksdagen.

Högst 160 000 kronor av de till stöd åt hampodlingen under budgetåret 1952/53 beräknade medlen avses skola användas till prisnedsättning å importerat hampfrö vid försäljning till odlare.

Utdrag av protokollet över jordbruksärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 6 mars 1953.

Närvarande:

Statsministern ERLANDER, ministern för utrikes ärendena UNDÉN, statsråden SKÖLD, ZETTERBERG, TORSTEN NILSSON, STRÄNG, LINGMAN, NORUP, HEDLUND, PERSSON, HJALMAR NILSON, LINDELL, NORDENSTAM.

Efter gemensam beredning med cheferna för finans-, social- och handelsdepartementen anmäler chefen för jordbruksdepartementet, statsrådet Norup, fråga om det forsatta stödet åt hampodlingen m. m. samt anför därvid följande.

Inledning.

I januari 1951 framlade 1949 års lin- och hamputredning betänkande med förslag till fortsatt stöd åt odlingen av lin och hampa. Utredningen utgick i sitt betänkande från att den svenska odlingen av lin och hampa under normala förhållanden icke kunde konkurrera med motsvarande utländska produkter. Andra anledningar att uppehålla denna verksamhet än beredskaps- och försörjningshänsyn ansåg utredningen knappast föreligga. Dessa hänsyn ansågs emellertid vara av sådan vikt, att utredningen fann sig föranlåten föreslå, att en svensk produktion, som motsvarade det inhemska avsättningsutrymmet, skulle stödjas under åren 1951—1955.

I fråga om hampodlingen fann utredningen, att det inhemska avsättningsutrymmet under normala förhållanden motsvarade endast omkring 65 å 70 procent av den sammanlagda kapaciteten hos de två nuvarande hamperedningsverken, belägna i Visby och Värmbol. Utredningen räknade därför med att på längre sikt endast ett av dessa verk kunde bibehållas. I valet mellan dem gav utredningen — ehuru med stor tvekan — sitt förord åt visbyverket. Av olika skäl ansåg emellertid utredningen, att resultatet av 1951 års odling och beredning borde avvaktas, innan man träffade valet mellan de båda verken. Det löpande stödet åt hampodlingen borde enligt utredningen utformas som ett pristillägg per kilogram framställd fiber. Pristillägget borde maximeras till 50 öre per kilogram.

I propositionen nr 192/1951 anslöt sig föredragande departementschefen i huvudsak till utredningens förslag. Departementschefen uttalade sålunda att det icke vore sannolikt att hampfiber under normala förhållanden kunde produceras i Sverige till priser, som vore konkurrenskraftiga i förhållande

till världsmarknadens. Ej heller kunde odlingens omfattning tillmätas någon större betydelse ur det samlade jordbrukets synpunkt. Avgörande för frågan om statsmedel skulle anvisas för att uppehålla odlingen vore där emot, i vad mån en fortsatt odling kunde anses påkallad av beredskapsskäl. Ur denna synpunkt föreslogs i propositionen, att stöd skulle utgå till en hampodling, som lämnade en årlig produktion av omkring 1 000 ton hampfiber, vilket innebar en ej oväsentlig nedskärning i förhållande till odlingens dåvarande omfattning. I syfte att erhålla en driftsekonomiskt tillfredsställande sysselsättningsgrad vid beredningsverken föreslogs, att det i Värmbol belägna verket skulle nedläggas. Såsom en övergångsåtgärd förordades dock, att stöd skulle utgå till detta verk för avverkning av 1951 års skörd. Vad slutligen beträffar utformningen av det löpande stödet åt hampodlingen anslöt sig departementschefen till utredningens förslag.

Vid behandlingen av propositionen uttalade jordbruksutskottet i sitt utlåtande nr 47/1951 till en början, att man i dåvarande läge icke borde nedbringa hampodlingen under vad som vore önskvärt ur beredskapssynpunkt eller beräknades utan svårighet finna avsättning inom landet. Med hänsyn till svårigheten att bedöma avsättningsmöjligheterna och i betraktande av storleken av det statliga stödet fann utskottet det kunna ifrågasättas, om icke ett av beredningsverken borde nedläggas. Utskottet ansåg sig emellertid böra framhålla, att hampodlingen i Sverige i viss mån alltjämt finge anses stå på experimentstadiet. Vidare ansåg utskottet i likhet med departementschefen, att det vore synnerligen svårt att avgöra, vilket av beredningsverken som borde ges företräde. Under återopande av dessa här i korthet återgivna synpunkter fann utskottet, att övervägande skäl talade för att frågan om hampodlingens storlek och beredningens lokalisering borde bli föremål för slutligt avgörande först sedan ytterligare erfarenheter vunnits rörande odlingens och beredningens lönsamhet. Utskottet förordade därför, att båda beredningsverken tills vidare skulle erhålla statligt stöd för en produktion av i huvudsak samma storlek som under de närmast föregående åren, d. v. s. cirka 1 450 ton. Stödet borde avse åren 1951—1955. I detta sammanhang uttalade utskottet vidare, att det vid sitt ställningstagande till lokaliseringsfrågan förutsatt, att Kungl. Maj:t — därest ändrade förhållanden så skulle påkalla — under loppet av ifrågavarande femårsperiod komme att företaga en förnyad prövning av frågan om verkens bibehållande samt underställa riksdagen förslag i ämnet.

Vad jordbruksutskottet sålunda föreslagit godkändes av riksdagen. I fråga om utformningen av det löpande stödet åt hampodlingen biträdde riksdagen föredragande departementschefens, av jordbruksutskottet tillstyrkta förslag.

Riksdagen tog i samband med behandlingen av frågan om det fortsatta stödet åt hampodlingen även ställning till vissa i propositionen nr 192/1951 behandlade avvecklings- och övergångsproblem, däribland spørsmålet om nedskrivning av kronans fordringar hos de båda hampberedningsverken. Lin- och hamputredningen — vilken förordat, att båda hampbered-

ningsverken skulle bibehållas under viss kortare övergångstid — hade föreslagit, att verkens anläggningar skulle nedskrivs till ett belopp av 700 000 kronor. För att nå detta mål skulle erfordras en nedskrivning av statens fordringar med 1 096 000 kronor för visbyverket och omkring 430 000 kronor för värmbolverket. Emellertid hade ifrågasatts, om icke nedskrivningen borde göras lika stor för båda verken, för att dessas inbördes konkurrensförhållande bättre skulle komma till uttryck. Utskottet uttalade för sin del, att utskottet funnit det av utredningen framlagda förslaget innebära en lämplig lösning, och tillstyrkte därför, att avskrivning av de båda hampberedningsverkens statsskulder skulle verkställas i huvudsaklig överensstämmelse med förslaget. Inom utskottet hade emellertid övervägts, om icke amorteringar och räntebetalningar å värmbolföretagets skuld borde avvägas på sådant sätt, att företaget i fråga om dessa utgifter bleve likställt med visbyverket. Enligt utskottets mening borde det emellertid överlämnas åt Kungl. Maj:t att efter närmare utredning avgöra sistnämnda fråga. Utskottet förordade vidare, att genom Kungl. Maj:ts försorg skulle företagas en undersökning av möjligheterna att avstycka och från in-teckningsansvar befria ett värmbolverket tillhörigt bostadsområde om cirka 13 hektar, vilket inginge i den fastighet, som vore in-tecknad till säkerhet för kronans lånefordran. Även i detta fall borde det enligt utskottets mening få ankomma på Kungl. Maj:t att sedermera vidtaga den åtgärd, som kunde befinnas lämplig. Jämväl i nu ifrågasvarande avseenden godkände riksdagen utskottets utlåtande.

Sedermera har lantbruksstyrelsen och statens jordbruksnämnd i en den 25 november 1952 dagtecknad gemensam skrivelse framlagt förslag rörande, bland annat, dels nedskrivning av kronans fordringar hos hampberedningsverken, dels avstyckning och befriande från in-teckningsansvar av nys omförmälda, värmbolverket tillhöriga bostadsområde. Vidare har jordbruksnämnden i skrivelse den 31 januari 1953 avgivit förslag angående omfattningen av det fortsatta stödet åt hampodlingen. I sistnämnda skrivelse har jordbruksnämnden — delvis med återkallande av framställningen den 25 november 1952 — även berört frågan om nedskrivning av statens fordringar hos hampberedningsverken.

Innan jag närmare redogör för innehållet i jordbruksnämndens skrivelse den 31 januari 1953, torde jag få erinra om att 1952 års riksdag beträffande odlingen av hampa under samma år förutsatt en produktion av 1 440 ton fiber samt godkänt en höjning av det maximala stödet för kilogram fiber från 50 till 60 öre (prop. nr 236, jbr. utsk. utl. nr 48, r. skr. nr 404). Anslagsbehovet härför beräknades till cirka 800 000 kronor.

Statens jordbruksnämnds skrivelse.

Inledning. I sin skrivelse den 31 januari 1953 anger jordbruksnämnden till en början orsakerna till att nämnden ansett frågan om det fortsatta stödet åt hampodlingen nu böra tagas upp till omprövning. Nämnden anför härom inledningsvis, att den synnerligen otjänliga väderleken under skördeperioden hösten 1952 närmast medfört en katastrof för hampodlingen. Halm-skörden beräknas sålunda uppgå endast till 3 000 å 4 000 ton mot normalt 9 000 ton å samma areal. Halmen är dessutom som regel av mycket dålig kvalitet. Den felslagna skörden innebär enligt nämnden icke endast en stor ekonomisk förlust för odlarna utan betyder även för beredningsverkens del, att driften endast i ringa utsträckning kan upprätthållas under innevarande säsong. Även om uppsägning av personal kan företagas i viss utsträckning, kvarstår betydande fasta kostnader, som kommer att verka fördröjande på den framställda fibern. Då det statliga stödet numera utgår i form av pristillägg för levererad fiber, kommer verken icke heller att erhålla statsbidrag i den utsträckning, som man räknat med.

Nämnden anför vidare, att av frö skördats endast mycket obetydliga mängder, vilket torde få svåra följder. För svenska förhållanden lämpligt utsäde kan nämligen icke importeras, utan det är endast möjligt att verkställa import av sådant hamprö, som vid odling här icke kan beräknas mogna till fröskörd. Detta innebär, att resultaten av ett mångårigt inhemskt förädlingsarbete blivit nästan helt förstörda och att detta arbete praktiskt taget måste börjas på nytt för uppförökning av det utsäde, som erfordras för en hampodling av önskad omfattning.

Sedan det visat sig att årets hampskörd slagit fel, sammankallade nämnden representanter för de båda beredningsverken samt Riksförbundet Lin och hampa till överläggningar rörande vilka åtgärder som lämpligen borde vidtagas. Vid överläggningarna var man ense om att driften i fortsättningen borde upprätthållas vid endast ett av verken. Frågan om vilketdera verket som skulle bibehållas, berördes emellertid icke. I stället beslöt nämnden att låta företaga utredningar av teknisk och ekonomisk art rörande denna fråga samt att i samband därmed undersöka intresset för fortsatt hampodling inom verkens områden.

Teknisk standard. Beträffande den tekniska standarden hos verken erinrar jordbruksnämnden till en början om att lin- och hamputredningen på sin tid konstaterat, att visbyverket krävde viss ombyggnad för rationalisering av driften. Nämnden upplyser, att en sådan ombyggnad skett till en sammanlagd kostnad av 222 000 kronor ävensom att vissa rationaliseringar kunnat ske i samband med återuppbyggnaden efter en brand, som drabbade delar av anläggningarna i slutet av år 1951. I fråga om värmbolverkets anläggning för själva beredningen av hampfiber anför nämnden, att det icke inträffat några väsentliga ändringar i tekniskt avseende under tiden efter

avgivandet av utredningens betänkande. I direkt anslutning till beredningsverket har emellertid iordningställt ett väveri för hamptyger.

Den på uppdrag av nämnden företagna utredningen om hampperedningsverkens tekniska standard, vilken utredning utförts av kommerserådet K. A. Wickman, innehåller i huvudsak följande.

Visbyverket bör numera ur beredningsteknisk synpunkt kunna ges ett visst företräde framför värmbolverket. Anledningen till detta omdöme är främst det förhållandet, att visbyverket nu kan bereda halmen i två skilda strängar, varigenom möjlighet föreligger att samtidigt bereda såväl tåga och skåktblånor som samtagna blånor. Man kan också samtidigt bereda rötad hampa och s. k. grönhampa. Visbyverket har en maximal rötnings-, torknings- och beredningskapacitet av 6 000 å 6 500 ton tröskad hamphalm per år. Motsvarande kvantitet utgör för värmbolverket omkring 5 500 ton. I fråga om lagringsmöjligheterna har däremot värmbolverket ett försteg, i det att dess lagringsmöjligheter motsvarar dess maskinella kapacitet om 5 500 ton, under det att visbyverkets begränsade lagringsmöjligheter medför, att den maskinella kapaciteten kan utnyttjas endast intill en kvantitet av 4 500 ton halm, såvida icke ytterligare lagring kan ske hos odlarna. För att sistnämnda verk skall kunna utnyttja sin beredningskapacitet till fullo, fordras således att dess lagringsmöjligheter förbättras. Tillskapandet av sådana utrymmen medför ett ytterligare investeringsbehov, vilket kan uppskattas till mellan 100 000 och 200 000 kronor.

Ekonomiska förhållanden. Av den på jordbruksnämndens uppdrag verkställda utredningen om de ekonomiska förhållandena vid de båda verken, vilken utförts av revisorn Bo Björkman, inhämtas bland annat följande.

Den totala förlusten har vid visbyverket utgjort 1 041 000 kronor (varav 19 000 kronor för tiden 1/1—30/11 1952) och vid värmbolverket 892 000 kronor (varav 596 000 kronor för samma tid). Förlusten vid sistnämnda verk under år 1952 har uppkommit dels på grund av 1951 års svaga skörd av hamphalm, vilken medfört en ofullständig sysselsättning, dels till följd av att verket, i förhoppning om en tillfredsställande skörd år 1952, hållit igång en förlustbringande beredning av linhalm för att kunna behålla arbetarstammen. Härtill kommer, att verket under året haft att arbeta med en betydligt sämre halm än visbyverket. Verkens likviditet är ungefär likvärdig, i det att omsättningstillgångarna, minskade med kortfristiga skulder, uppgår till 284 000 kronor för verket i Visby och 257 000 kronor för värmbolverket. Kostnaderna för ett driftsstopp från den tidpunkt, då 1952 års skörd upparbetats, till dess bearbetningen av påföljande års skörd kan påbörjas, beräknas till, inberäknat ränta, omkring 260 000 kronor för vardera verket. Dessa kostnader förutsättes komma att medföra en så stor påfrestning på likviditeten hos verken, att ett extra lånebehov av 200 000 å 300 000 kronor uppstår för vardera verket vid driftens igångsättande.

I sistnämnda utredning ingår även en beräkning av verkens driftkostnader vid normal drift. Härom anföres bland annat.

Beräkningarna, vilkas resultat redovisas i följande tablå, har verkställt med utgångspunkt från vissa alternativa antaganden om fiberproduktionens storlek. De ger vid handen, att båda beredningsverken, ehuru storleken av deras olika kostnadsposter i åtskilliga fall är sinsemellan ganska olika, totalt har i stort sett samma driftkostnader.

Kalkylerad brist.

Produktion ton fiber/år	Visby		Värmbol	
	Öre/kg fiber	1 000 kr/år	Öre/kg fiber	1 000 kr/år
500	97	485	101	505
600	79	474	82	492
700	67	469	67	469
800	57	456	56	448
900	47	423	46	414

Utgångspunkt för beräkningarna har varit, att beredd halm mängd, halmpris, fiberutbyte och produktvärde är lika stora för båda verken. I bristbeloppet har inkalkylerats amortering och ränta på statslånen efter en nedskrivning av anläggningarna till 700 000 kronor.

Jordbruksnämnden påpekar i sin skrivelse, att medan riktpriiset för hamp-halmen varit 15 öre för kilogram, Björkman i de anförda beräkningarna förutsatt ett pris av endast 13 öre för kilogram. På grund av att det statliga pristillägget varit maximerat, har nämligen verken icke kunnat betala odlarna högre pris för halmen. En ökning av halmpriset med 2 öre för kilogram skulle öka kostnaderna för kilogram fiber med omkring 12 öre. Härigenom skulle bristen ökas med följande belopp i de olika nyss anförda alternativen, nämligen respektive 60 000, 72 000, 84 000, 96 000 och 108 000 kronor.

Efter att ha framhållit att de anförda beräkningarna väl belyser betydelsen ur driftkostnadssynpunkt av att verkens kapacitet fullt utnyttjas, anför nämnden, att verken fått tillfälle att taga del av beräkningarna. Från båda har gjorts vissa erinringar, vilka — såvitt framgår av den av nämnden lämnade redogörelsen — skulle sammantagna medföra viss förbättring av kalkylen för värmbolverket. Nämnden framhåller emellertid, att differensen mellan verken i fråga om kalkylerade driftkostnader torde vara så ringa, att den ligger inom marginalen för felberäkningar.

I Björkmans utredning ingår även vissa kalkyler rörande *verkens nedskrivningsbehov* i fråga om utlämnade statslån. Enligt dessa kalkyler skulle nedskrivningsbehovet vid ett bokslut per den 30 september 1953 utgöra 1 890 000 kronor för visbyverket och 1 150 000 kronor för verket i Värmbol. Resterande kapitalskuld skulle uppgå till ungefär 750 000 respektive 1 000 000 kronor. Därvid har dock för visbyverkets del icke inräknats det lån å närmare 200 000 kronor, som detta verk beräknas erhålla på grund av genomförda rationaliseringsarbeten.

På grundval av den utförda utredningen har nämnden sökt bilda sig en uppfattning om hur stor statsverkets förlust på lämnade lån skulle bli vid ett nedläggande av verken. Nämnden har kommit till det resultatet, att denna förlust — bortsett från värdet av verkens industribyggnader — kan antagas bli ungefär lika stor beträffande båda verken. Värdet av industribyggnaderna har nämnden ansett böra i detta sammanhang lämnas utanför av den anledningen, att dessa — även om de med hänsyn till konjunkturläget för dagen i båda fallen måhända icke skulle kunna finna köpare — dock på längre sikt måste anses ha ett väsentligt högre värde i Värmbol än i Visby.

Odlingsförutsättningar. I sin skrivelse behandlar jordbruksnämnden här- efter odlingsförutsättningarna för de båda hampperedningsverken. Nämnden framhåller härvid inledningsvis, att transport av oberedd hamphalm från Gotland till fastlandet eller omvänt ställer sig så dyrbar och har så menlig inverkan på halmens kondition, att den får anses vara ekonomiskt utesluten. Detta förhållande innebär, att verken vid beräkning av sin råvarubas icke kan räkna med annan halm än den som erhålles från i det ena fallet Gotland och i det andra fallet fastlandet. Det betyder också, att ett nedläggande av verket i Visby skulle medföra att hampodlingen på Gotland helt upphörde. Ett nedläggande av värmbolverket skulle däremot icke med nödvändighet medföra, att hampodlingen på fastlandet helt upphörde, eftersom det icke bör vara uteslutet att bereda en begränsad mängd hamphalm vid något linberedningsverk. Enligt nämnden får man vidare möjligen räkna med att på fastlandet ha fröodlingar för framdrivning av den samkönade hampa, med vilken man nu eftersträvar att så småningom ersätta den skildkönade. Koncentrationen av odlingen på Gotland gör nämligen, att risk finns för att pollen från odlingar med skildkönad hampa sprids till fröodlingarna med samkönad hampa.

Jordbruksnämnden har sökt utröna odlarintresset för hampa genom att anmoda de båda verken att föranstalta om en för fem år bindande arealteckning. Försöksteckningen — vilken genomförts med kort tidsfrist och därför ej anses ha medgivit kontakt med alla odlare av lämpliga jordar — har givit till resultat en areal av 906 hektar på Gotland och 1 140 hektar på fastlandet. I fråga om odlingsförutsättningarna anför nämnden i övrigt, att Gotland genomsnittligt under senare år haft en 10 procent större hektaravkastning än fastlandet. Detta anses bero på det torrare och soligare klimat, som råder på ön under hampans mognadsperiod. Å andra sidan betecknas visbyverkets odlingsområde till följd av sin större koncentration som mer utsatt för risk för katastrofskador än det utspridda odlingsområdet på fastlandet. Vad beträffar tillgången på mark, som är väl lämpad för hampodling, anser nämnden det med hänsyn till föreliggande olika omständigheter försvarligt att utgå från att båda verken kan påräkna en fullt tillräcklig råvarubas för att utnyttja den nuvarande eller en något utbyggd beredningskapacitet.

Stödkostnader. Vid behandlingen av frågan om stödkostnaderna vid olika alternativ för den framtida hampodlingen anför jordbruksnämnden till en början, att det, såvitt framgår av lin- och hampputredningens undersökningar, icke kan anses önskvärt ur avsättningssynpunkt eller nödvändigt av beredskapsskäl med en produktion överstigande 1 000 ton hampfiber årligen. Med denna utgångspunkt uppställer nämnden som alternativ å ena sidan ett bibehållande av båda hampperedningsverken med en produktion av 500 ton vid vardera och å andra sidan en övergång till endast ett beredningsverk med en produktion av omkring 900 ton. I det förra fallet blir det årliga stödbehovet enligt av Björkman utförda beräkningar omkring 100 öre

för kilogram fiber eller totalt cirka 1 000 000 kronor, i det senare fallet — vare sig visby- eller värmbolverket bibehålles — 46 å 47 öre för kilogram fiber eller tillhopa drygt 400 000 kronor. Nämnden anser det uppenbart, att beredningsverken vid en produktion av endast 500 ton vid vardera verket icke kan bedriva sin verksamhet inom ramen av det nuvarande maximistödet, 60 öre för kilogram fiber. Även om beräkningarna endast är ungefärliga, utgör de enligt nämndens mening ett starkt skäl för att statsmakterna skall till förnyat övervägande upptaga frågan, huruvida i fortsättningen stöd skall lämnas åt mer än ett verk. Ytterligare en omständighet talar starkt därför, nämligen den, att båda verkens ekonomi till följd av det dåliga skördeutfallet år 1952 — för värmbolverket jämväl år 1951 — blivit så undergrävd, att ekonomiskt stöd från statens sida måste lämnas utöver de av lin- och hamputredningen föreslagna nedskrivningarna.

Valet mellan verken. I fortsättningen av sin skrivelse redovisar jordbruksnämnden de olika synpunkter, som kan komma i fråga vid ett val mellan de båda verken och anför därvid bland annat följande.

Såsom förut framhållits kan det såväl ur beredskapssynpunkt som med hänsyn till befintligt avsättningsutrymme anses lämpligt med en årlig produktion av inemot 1 000 ton hampfiber. Av den verkställda undersökningen av verkens ekonomiska förhållanden framgår med all tydlighet, att ett hampberedningsverk — om statens kostnader för stöd åt hampodlingen skall kunna hållas inom rimliga gränser — måste äga en *kapacitet* av åtminstone 800 å 900 ton fiber per år, vilken kapacitet helt skall kunna utnyttjas. Detta innebär vid nuvarande utbytesförhållanden, att verket bör kunna avverka omkring 6 000 ton halm årligen. Avvägningen mellan de båda verken bör av dessa skäl ske med utgångspunkt från verkens möjligheter vid en produktion av denna storlek. Verkens kapacitet blir under sådana förhållanden en viktig faktor. Båda verken har en kapacitet, som ungefär motsvarar det nyss angivna behovet. I fråga om värmbolverket är den dock i minsta laget och torde icke utan stora investeringar kunna ökas mera väsentligt. Visbyverket har å ena sidan ett visst försteg i tekniskt avseende genom sina större variationsmöjligheter men besväras å andra sidan av otillräckliga lagringsutrymmen. En utökning av dessa anses draga en investering av mellan 100 000 och 200 000 kronor. En omständighet, som talar till värmbolverkets fördel, är att detta har ett nyanlagt väveri, som öppnat ett nytt avsättningsområde för svensk hampa i fredstid. Väverirörelsen torde emellertid utan svårighet kunna överföras till annat industriföretag. Verkens kapacitet och tekniska standard synes sålunda icke i och för sig ge något avgörande företräde åt något av verken.

I fråga om verkens förutsättningar att erhålla tillräckligt *råvaruunderlag* kan man icke med någon grad av visshet påstå, att det ena verket har större möjligheter än det andra. Den högre hektaravkastningen på Gotland är en fördel för visbyverket. Intet av de båda odlingsområdena har emellertid hittills producerat så mycket som 6 000 ton halm årligen, och man torde kunna utgå ifrån att resurserna i fråga om lämpliga jordar är större på fastlandet än på Gotland. Att fälla några uttalanden om odlarcintressets större eller mindre intensitet inom odlingsområdena synes vanskligt. Det bör framhållas, att hampans värde för ogräsbekämpning för den enskilde odlaren på jordar av samma slag torde vara lika stort inom båda områdena.

En väsentlig faktor i detta sammanhang är den starka koncentrationen på Gotland av myrmarker, som för att kunna odlas med framgång kräver ett inslag av hampa i växtföljden.

Ej heller i fråga om *driftsekonomi* synes någon avgörande skillnad föreligga mellan verken. De fakta, som framlagts, tyder visserligen på att verket i Värmbol kan framställa hampfiber några ören billigare än verket i Visby. Skillnaden är dock så liten, att den väl rymmes inom en ringa felmarginal. Därjämte synes numera en utjämning ha kommit till stånd genom rationaliseringen av visbyverket. Detta kommer till synes däri, att dels gotlandsfibern, som tidigare betingade ett lägre pris än fastlandsfibern, nu anses likvärdig med denna, dels ock driftkostnaderna kan hållas tillbaka.

En viktig faktor vid valet mellan de båda verken utgör *beredskapsintresset*. Detta har särskilt åberopats från värmbolverkets sida, varvid framhållits, att odlingen och beredningen av hampa med statligt stöd från början enbart motiverats av beredskapshänsyn. Lin- och hamputredningen redovisade utförligt beredskapssynpunkten och återgav därvid ett av riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap avgivet yttrande, enligt vilket man — ehuru Gotland kan antagas ha ett särskilt utsatt läge, om landet indrages i krig — borde helt bortse därifrån vid ett val mellan verken.

Fastän det utsatta läget enligt jordbruksnämndens mening i och för sig får anses vara en nackdel för visbyverket, anser sig nämnden böra i detta sammanhang peka på ett annat förhållande, som också har en beredskapsmässig aspekt ehuru av något annat slag. Det är känt, att en tendens till utflyttning av folk från Gotland till fastlandet gör sig gällande. Detta torde sammanhänga dels med de ringa *sysselsättningsmöjligheterna* inom industrien på Gotland, dels med de särskilda svårigheter för jordbruket därstädes, som följer av den starka koncentrationen av svårödlade myrmarker. Ehuru hampans betydelse för den enskilde odlaren kan vara lika stor på fastlandet, medför den rikliga tillgången på Gotland av marker, som icke med framgång kan brukas utan en med lämpliga mellanrum återkommande hampodling, att bibehållandet av hampan på Gotland blir ett *jordbrukspolitiskt intresse* av betydenhet. Mot bakgrunden av vårt framtida jordbruksprogram, vilket ju syftar till att göra jordbruken bärkraftiga, framstår det som mycket olyckligt, därest hampodlingen på Gotland skulle nedläggas och därigenom en hel bygds utkomstmöjligheter inom jordbruket försämraras. Det torde även vara ett militärt intresse, att befolkningen på Gotland icke uttunnas.

Efter att ha vägt de olika skäl, som sålunda anförts för och emot de båda verken, uttalar jordbruksnämnden, att den funnit de jordbruks- och sysselsättningspolitiska synpunkterna vara av sådan vikt, att de — då övriga på valet inverkan omständigheter icke ger något entydigt utslag — bör vara avgörande. Nämnden framhåller, att det förord, som i samband med den tidigare utredningen endast med tvekan kunde lämnas åt visbyverket, med hänsyn till de förändringar, som ägt rum vid detta verk på senare tid, numera kan ges med något större bestämdhet. Till ytterligare stöd för valet av visbyverket åberopar nämnden arbetsmarknadsstyrelsens förut omfördämda skrivelse den 2 februari 1953. Statligt stöd bör sålunda enligt nämndens mening efter det beredningen av 1952 års skörd avslutats ges endast åt ett av de båda verken och därvid bör visbyverket ifrågakomma. Nämnden framhåller till slut, att statsmakernas beslut i saken erfordras snarast möjligt, för att verken skall kunna planera sin vidare verksamhet.

Jordbruksnämndens sålunda avgivna förslag utgör den mening, som omfattas av en majoritet inom nämnden bestående av ordföranden, generaldirektören Olof Söderström samt ledamöterna Ture Bengtsson och O. Wilh. Olsson. Skiljaktiga meningar har emellertid anmälts av ledamöterna Hjalmar Degerstedt, Knut von Horn och Rudolf Meidner.

Degerstedt och *von Horn* anser sålunda, att övervägande skäl talar för att värmbolverket bibehålles. Detta verk synes nämligen enligt deras mening ha de största förutsättningarna för en ekonomisk drift och vara det enda av verken, som på lång sikt kan räkna med den erforderliga odlingsarealen. Härtill kommer, att det ur beredskapssynpunkt ligger ojämförligt bäst till. Sina skäl har *Degerstedt* och *von Horn* närmare utvecklat på i huvudsak följande sätt.

Med hänsyn till att det inhemska avsättningsutrymmet beräknas uppgå till omkring 1 000 ton hampfiber per år, synes det icke råda någon tvekan om att det beredningsverk, som skall bestå, årligen bör producera åtminstone 900 ton fiber, vid vilken kvantitet det från statens sida lämnade bidraget enligt framlagda kalkyler skulle kunna begränsas till ett lägre belopp än vid en mindre fiberproduktion. För att nå denna produktion måste verket ha möjlighet att få odling av hampa kontrakterad på så stor areal, att verket tillföres 5 500—6 000 ton hamphalm årligen. Visbyverket synes icke ha denna möjlighet. Det skulle på Gotland erfordras en årlig areal av 1 350—1 400 hektar för att uppnå ifrågavarande halmmängd. Inte ens inför hotet om nedläggning av visbyverket har de gotländska mulljordsägarna kunnat stimuleras till att teckna sig för större areal för de närmaste fem åren än något över 900 hektar. Det synes därför föga sannolikt, att detta verk skulle kunna nå den areal, som erfordras för en produktvolym om 900 ton fiber. Härtill kommer, att hamparealen för det verk, som skall bestå, bör vara större än den, som kräves för den normala årsproduktionen, när verket ständigt bör ha ett reservförråd om minst 1 000 ton halm tillgängligt för att tillgripas efter dåliga skördeår i syfte att kunna hålla jämn drift.

Värmbolverket torde däremot kunna nå tillräcklig hampareal för en årsproduktion av 900 ton fiber. Detta verk har ett vida större odlingsområde, och behovet av hampodlingen på mulljordarna synes vara minst lika stort i mellersta Sverige som på Gotland. Fastlandets mulljordsägare, som bland annat i stort sett saknar möjligheter att odla sockerbeter, har mindre förutsättningar att variera växtföljden än gotlandsodlarna. Risken för dålig övervintring av höstsådda grödor är vidare avsevärt större på fastlandet än på Gotland. Hampodlingen synes därför ha ett större berättigande på fastlandet än på Gotland. Härtill kommer, att den hampareal, som tecknats på fastlandet för den närmaste femårsperioden, blev 23 procent större än den gotländska trots att stora mulljordsområden inom mellersta Sverige icke tagits i anspråk för arealteckning.

Det har i den tekniska undersökningen av verken konstaterats att endast värmbolverket för närvarande har tillräcklig kapacitet för att bereda en halmmängd, motsvarande inemot 900 ton fiber. Visbyverket skulle få denna möjlighet först efter tillbyggnad av lagerlador. Tillbyggnaden skulle komma att draga en kostnad av omkring 200 000 kronor.

Vid bedömandet av frågan om vilket av verken som bör nedläggas, torde man även ha att taga hänsyn till att värmbolverket med dess inom ett större område av mellersta Sverige spridda hampodling representerar ett större be-

redskapsvärde än visbyverket. Med tanke på det oroliga internationella läget borde risken att förlägga odlingen och beredningen av hampa till Gotland vara uppenbar och mindre väl stämma överens med de åtgärder, som i övrigt vidtoges för att säkerställa landets försörjning med viktiga varor vid avspärning eller konflikt.

Det har framhållits, att nedläggandet av verket på Gotland skulle medföra större sociala vådor än om värmbolverket nedlades. Man har därvid stött sig på det förhållandet, att Gotland har färre industrier än fastlandet och att man därför skulle ha svårare att placera den ledigblivna arbetskraften. I vad mån detta ur mera långsiktiga synpunkter sett kan vara riktigt, undandrar sig reservanternas bedömande. För närvarande är emellertid förhållandet det, att den sörmländska metallindustrin, som är dominerande i trakten av Värmbol, vidtagit och alltjämt vidtager så omfattande inskränkningar i driften, att länsarbetsnämnden ställts inför utomordentligt svårarbetade uppgifter. Om värmbolverket nedlägges, synes det bli svårt att i de kringliggande industrierna placera den friställda personalen.

Meidner framhåller i ett särskilt yttrande, att jordbruksnämnden i sin skrivelse givit uttryck åt den uppfattningen, att visby- och värmbolverken ur de synpunkter, som nämnden i första hand hade att anlägga på frågan, i stort sett får anses likvärdiga. I detta läge anser Meidner, att sociala och sysselsättningspolitiska överväganden måste bli avgörande för valet mellan de båda verken. Av denna anledning bör de synpunkter, som anförts av arbetsmarknadsstyrelsen, tillmätas mycket stor betydelse. I sitt yttrande avråder arbetsmarknadsstyrelsen från att nedlägga visbyverket och uttalar samtidigt, att icke heller värmbolverket bör nedläggas, förrän frågan om lösningen av de anställdas sysselsättnings- och försörjningsfrågor blivit föremål för ingående undersökning. Meidner anser sig därför icke kunna tillstyrka nedläggandet av värmbolverket, förrän denna undersökning verkställts och konsekvenserna av ett nedläggande bättre kan överblickas.

Avvecklingsfrågor m. m. I fortsättningen av sin skrivelse behandlar jordbruksnämnden de frågor, som uppkommer vid ett nedläggande av värmbolverket. I anslutning härtill hemställer nämnden om vissa extraordinära stödåtgärder med anledning av de katastrofala skadorna på 1952 års skörd av hampa. Nämnden erinrar i detta sammanhang om att för budgetåret 1952/53 räknats med ett belopp av omkring 800 000 kronor för stöd av hampodlingen. Till följd av den reducerade skörden beräknas emellertid medelsbehovet stanna vid cirka 300 000 kronor. Av överskottet — alltså omkring 500 000 kronor — anser nämnden, att 160 000 kronor bör användas för att möjliggöra för odlarna att köpa importerat frö till ungefär samma pris, som de hittills erlagt för svenskt frö. Åtgärder har redan vidtagits för att från utlandet inköpa hampfröutsäde. Av återstående 340 000 kronor bör cirka 170 000 kronor utbetalas som likviditetsbidrag till företaget i Visby såsom kompensation för att dess kapacitet till följd av skördeskadorna endast delvis kan utnyttjas under innevarande år. Återstoden föreslås skola i mån av behov tagas i anspråk för avvecklingskostnader i samband med nedläggandet av driften i Värmbol.

Beträffande behovet av nedskrivningar av statens fordringar hos Aktiebolaget Hampberedning i Visby föreslår nämnden — efter att ha upplyst att Gotlands hampodlareförening i Visby, vilken numera driver visbyverket, ännu icke formellt övertagit bolagets tillgångar och skulder — att nedskrivning skall ske med det belopp, som behövs för att möjliggöra en nedskrivning av bolagets anläggningar till 700 000 kronor i bokslutet per den 30 september 1953. Beloppet, som beräknas komma att uppgå till 1 890 000 kronor, bör maximeras till 2 000 000 kronor. Härvid har nämnden, som i denna fråga samrått med lantbruksstyrelsen och kommerskollegium, förutsatt att bolagets aktieägare vid likvidation icke skall erhålla mer än hälften av sitt inbetalda aktiekapital samt att aktieägarna i samband med sådan nedskrivning av bolagets skulder förbinder sig att ingå som stödjande medlemmar med belopp, motsvarande vad som kan komma att tillskiftas dem för aktierna vid likvidationen. Nämnden framhåller, att den i detta sammanhang bortsett från det belopp å 170 000 kronor, som enligt nämnden bör utbetalas som bidrag för 1952 års katastrofskador.

Med hänsyn till att för närvarande flera nedlagda industrianläggningar i Södermanland icke kunnat finna köpare, torde man få räkna med att det kan bli förenligt med statens intresse såsom den störste fordringsägaren att i avvaktan på bättre konjunkturer bestrida vissa underhållskostnader för verkets anläggningar. I avvaktan på statsmakternas beslut om det framtida statliga stödet åt hampodlingen anser nämnden, att det tills vidare icke bör vidtagas någon åtgärd i fråga om Sveriges hampodlareförenings skuld till staten eller beträffande relaxation av inteckningar i vissa fastigheter, tillhörande värmbolverket.

Arbetsmarknadsstyrelsens skrivelse.

På anmodan av jordbruksnämnden har arbetsmarknadsstyrelsen, i skrivelse till nämnden den 2 februari 1953, yttrat sig i frågan, vilket av de båda hampberedningsverken som det ur arbetsmarknadssynpunkt är mest angeläget att bibehålla. Styrelsen, som i ärendet införskaffat utlåtanden från länsarbetsnämnderna i Södermanlands och Gotlands län, redogör i sin skrivelse för arbetsmarknadsförhållandena på de nämnda orterna ävensom konsekvenserna ur närings- och marknadspolitiska samt sociala synpunkter av ett nedläggande av respektive verk. Därvid anför styrelsen i fråga om *Värmbol*.

Värmbol är en mycket gammal bruksort, belägen i Stora Malms kommun cirka 5 kilometer från Katrineholm. Tidigare drev Holmens bruksaktiebolag en massafabrik i Värmbol. Driften nedlades i juli 1940. Vid hampberedningsverket påbörjades driften 1943. Under mellantiden sysselsattes de från massafabriken avskedade arbetarna med skogsarbete, vägarbete, rivning av fabriksbyggnader och byggnadsarbete. När hampberedningsverket startades, fick en stor del av arbetarna sysselsättning i denna industri. Av den nuvarande arbetsstyrkan har 29 personer tidigare varit anställda vid Holmens bruks aktiebolag.

Antalet anställda i värmbolverket uppgår för närvarande till cirka 80, varav 13 tjänstemän. Av de anställda har icke mindre än 38 en anställningstid av 9 år och däröver, vilket innebär, att de varit med praktiskt taget från verkets tillkomst.

Ålderssammansättningen för de anställda är följande.

15—30 år	10
30—40 »	13
40—50 »	9
50—55 »	19
55—60 »	4
60—65 »	12
65—70 »	6
70— »	7

Det är uppenbart, att de anställdas ålderssammansättning i hög grad minskar möjligheterna att vid en eventuell nedläggning av driften bereda arbetstagarna annan sysselsättning. Beträffande de 32 arbetstagare, som är under 50 år, torde väl vissa möjligheter till omflyttning föreligga, även om situationen för dagen med avsevärda permitteringar inom Katrineholmsområdet är besvärlig. För de äldre arbetstagarna får man däremot räkna med att avsevärda svårigheter kommer att möta. I ett flertal fall torde ansträngningarna bli resultatlösa.

Av de vid värmbolverket anställda har endast 8 egna hem. De övriga bor i företagets fastigheter. Enligt uppgift från företagsledningen finnes ett 70-tal bostadslägenheter, som tillhör fabriken. Av dessa disponeras 13 av pensionärer från Holmens bruks aktiebolag och ett 10-tal av pensionärer från hampberedningsverket. Övriga bostäder disponeras mot billig hyra av verkets anställda.

Under en lång följd av år har sysselsättningen i Katrineholmsområdet varit utomordentligt god. För närvarande är situationen däremot besvärande till följd av relativt omfattande permitteringar från i första hand SKF och i mindre omfattning Aktiebolaget Pumpseparator. Hittills har ungefär 200 arbetare friställts. Risk föreligger för ytterligare permitteringar. Inom övriga delar av Södermanlands län föreligger för närvarande små möjligheter till omplacering.

Med hänsyn härtill framstår tidpunkten för en eventuell nedläggning av värmbolverket såsom föga lämplig ur arbetsmarknadssynpunkt. Möjligheterna att tillföra Värmbol annan industri i stället för verket torde åtminstone för närvarande böra bedömas såsom ytterligt små.

Vid fortsatt uppehållande av beredningsverket synes det vid verket sedan något år tillbaka bedrivna väveriet för vävning av hamptyger kunna utvidgas. Användningen av hampa som textilmaterial är ny i vårt land och får ännu anses befinna sig på experimentstadiet. Enligt expertisen på textilområdet har redan synnerligen goda resultat nåtts med hampa som textilvara. God marknad bör finnas för hamptyger, eftersom dessa både i utseende och kvalitet är överlägsna åtskilliga såväl inhemska som importerade textilvaror. Då emellertid framställningen av hamptyger hittills varit mycket blygsam, har avsättningsmöjligheterna ännu icke undersökts. Det synes emellertid angeläget, att en sådan marknadsundersökning kommer till stånd.

Arbetsmarknadsstyrelsen övergår härefter till att redogöra för förhållandena vid hampberedningsverket i Visby och anför därvid i huvudsak följande.

Nedläggandet av visbyverket skulle vålla ännu större svårigheter ur arbetsmarknadssynpunkt än ett nedläggande av värmbolverket. Anledningen härtill är, att Gotlands näringsliv är synnerligen ensidigt och svagt. Antalet inom industrien sysselsatta personer är ringa. Möjligheterna att tillföra önska nya industrier är ytterligt begränsade. Försök som gjorts under senare år i detta avseende från såväl arbetsmarknadsstyrelsens som Gotlands företagareförenings sida har givit ett mycket klen resultat. Av de fåtaliga större industrierna på Gotland är det endast cementindustrien i Slite, som ger jämn sysselsättning under hela året. De övriga näringarna av betydelse — jordbruket, kalkstensbrytningen, livsmedelsindustrien och turistnäringen — har samtliga högsäsong under sommaren. Detta förhållande medför svårigheter att få erforderlig arbetskraft under sommarmånaderna, medan arbetstillgången vintertid är otillräcklig. Även under efterkrigsåren har säsongarbetslösheten vissa vintrar varit omfattande. Den rationalisering, som sedan några år pågått inom kalkstensbrytningen, kommer visserligen att i någon mån utjämna säsongväxlingarna men torde samtidigt, liksom rationaliseringen inom jordbruket, ge upphov till undersysselsättning för vissa arbetstagargrupper.

Som en följd av det gotländska näringslivets starkt begränsade möjligheter att bereda sysselsättning åt befolkningen sker en betydande utflyttning från ön. De bortflyttande utgöres i första hand av personer i de arbetsföra åldrarna, varför en sådan åderlåtning i längden icke kan försiggå utan synnerligen allvarliga konsekvenser för länet. I relation till länets ensidiga arbetsmarknad och begränsade sysselsättningsmöjligheter skulle ett nedläggande av hampberedningsverket bli en synnerligen kännbar förlust.

Antalet arbetstagare vid verket i Visby är ungefär lika stort som vid värmbolverket. Icke mindre än 23 av de vid visbyverket anställda har en anställningstid av 9 år och därutöver. Ålderssammansättningen framgår av följande sammanställning.

15—30 år	13
30—40 »	14
40—50 »	27
50—55 »	12
55—60 »	7
60—65 »	5
65—	2

26 av de anställda är sålunda 50 år och däröver. Siffran är lägre än för värmbolverket men får ses mot bakgrunden av det gotländska näringslivets sämre möjligheter att kunna absorbera den arbetskraft, som skulle friställas, om verket nedlades. De tidigare i samband med behandlingen av värmbolverket redovisade svårigheterna att omplacera äldre arbetare gäller i ännu högre grad för visbyverkets vidkommande. Till detta kommer betydande svårigheter att omplacera även medelålders arbetare. I fråga om de yngre torde liksom beträffande värmbolverket vissa möjligheter till omplacering föreligga, dock huvudsakligen på fastlandet.

Som en sammanfattning uttalar arbetsmarknadsstyrelsen, att det i fråga om båda beredningsverken gäller, att ett nedläggande nu skulle vålla svårigheter ur arbetsmarknadssynpunkt. För dem, som drabbas av åtgärden, blir svårigheterna enligt styrelsens uppfattning praktiskt taget lika stora, vare sig de är anställda i Visby eller i Värmbol. Till följd av arbetarnas höga

medelålder är omplaceringsmöjligheterna ytterligt begränsade och för en hel del av de anställda praktiskt taget obefintliga. Situationen förvärras av den åtstramning, som för närvarande gör sig gällande på arbetsmarknaden. För Värmbols vidkommande får man därvid taga hänsyn till de aktuella och varslade permitteringarna från vissa industrier i Katrineholm. När det gäller Visby, måste man se omplaceringsmöjligheterna mot bakgrunden av det gotländska näringslivets svaghet och ringa differentiering. En jämförelse mellan det sörmländska och det gotländska näringslivet ger vid handen, att ett nedläggande av hampperedningsverket ur näringspolitisk synpunkt skulle bli mest kännbart för Gotland. Med hänsyn härtill avråder styrelsen, ur de synpunkter den har att företräda, från ett nedläggande av visbyverket.

Enär arbetsmarknadsstyrelsen även finner, att de sociala vådorna av ett nedläggande av värmbolverket måste bli betydande, förklarar sig styrelsen icke heller beredd att förorda, att detta verk nu nedlägges. Under alla förhållanden bör enligt styrelsens mening en sådan åtgärd icke vidtagas, förrän frågan om hur de anställdas sysselsättnings- och försörjningsfrågor skall lösas blivit föremål för ingående undersökning. Problemet är, framhåller styrelsen, icke så enkelt, att det bara är att nedlägga driften vid värmbolverket och därvid hoppas på en självsanering av den lokala arbetsmarknaden. Följden av ett nedläggande nu skulle nämligen bli en lokal arbetslöshet med betydande svårigheter för de anställda och en avsevärd ekonomisk belastning för Stora Malms kommun. Först sedan dessa frågor närmare utretts, är styrelsen beredd att taga slutlig ställning till frågan huruvida värmbolverket bör bibehållas eller nedläggas.

Remissyttrandena.

Över jordbruksnämndens och arbetsmarknadsstyrelsens skrivelser har, efter remiss, utlåtanden avgivits av statskontoret, lantbruksstyrelsen, kommerskollegium, riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap, statens handels- och industrikommission, lantbruksakademien, hushållningssällskapens förbund, hushållningssällskapen i Stockholms län och stad samt i Uppsala, Södermanlands, Östergötlands, Gotlands, Örebro och Västmanlands län, Sveriges lantbruksförbund, Riksförbundet Landsbygdens folk, Riksförbundet Lin och hampa, Textilrådet, Sveriges industriförbund, Sveriges grossistförbund, Kooperativa förbundet, Sveriges utsädesförening, Sveriges hampodlareförening u. p. a., Gotlands hampodlareförening u. p. a. samt Aktiebolaget P. A. Carlmark.

Textilrådet har anmält, att rådets utlåtande får betraktas dels som en komplettering av det yttrande som avgivits av Aktiebolaget P. A. Carlmark, dels som yttrande jämväl för Svenska bindgarnsfabrikens aktiebolag och Aktiebolaget Wahlbecks fabriker. Sistnämnda båda bolag har beretts tillfälle att yttra sig i ärendet men har icke inkommit med egna utlåtanden.

I detta sammanhang torde jag få anmäla, att till jordbruksdepartementet inkommit en den 3 januari 1953 dagtecknad skrift från hampodlare i Uppsala län, samlade till ett av länets hushållningssällskap anordnat informationsmöte. Vidare har ingivits en skrivelse den 13 samma månad från Örebro läns hushållningssällskap. Båda framställningarna behandlar frågan om det fortsatta statliga stödet åt hampodlingen.

Åtskilliga remissinstanser anser i likhet med jordbruksnämnden, att sådana förhållanden inträtt, som enligt 1951 års riksdagsbeslut bör påkalla en prövning av frågan om hampberedningens lokalisering redan före utgången av den i beslutet angivna femårsperioden, avseende åren 1951—1955. Denna åsikt omfattas av, bland andra, *statskontoret, lantbruksstyrelsen, kommerskollegium, handels- och industrikommissionen, Sveriges industriförbund, Sveriges grossistförbund och Kooperativa förbundet.*

I några av remissyttrandena ifrågasättes, huruvida icke spörsmålet om fortsatt statligt stöd över huvud åt hampodlingen bör upptagas till prövning. Sälunda anför *statskontoret.*

Förevarande utredning ger enligt statskontorets mening klart vid handen, att hampodling för närvarande och inom rimlig tid knappast kan göras ekonomiskt lönande inom Sverige. Frågan om bibehållandet av ett hampberedningsverk torde därför huvudsakligen böra ses ur beredskapssynpunkt och jämföras med kostnaderna för en beredskapslagring av hampa (jfr prop. nr 192/1951 s. 33). Statskontoret saknar i det väsentliga möjligheter att överblicka kostnaderna och förutsättningarna för sådan lagring men anser det vara förtjänt att övervägas, huruvida icke denna möjlighet bör undersökas. Om det därvid befinner sig mindre kostnadskrävande och ur beredskapssynpunkt tillfredsställande med sådan lagring, bör enligt ämbetsverkets bestämda mening båda hampberedningsanstalterna avvecklas. Under alla omständigheter bör verksamheten vid den ena av dem omedelbart nedläggas.

Samma tanke framföres av *Sveriges grossistförbund.* Förbundet anför vidare, att om fortsatt stöd skall lämnas hampodlingen, så bör detta utgå endast i form av subvention. Sedan numera det övervägande antalet textilvaror upptagits på den svenska importfrilistan, är färdigvaror av hampa alltså i stor utsträckning underkastade importreglering. Av principiella skäl och med hänsyn till Sveriges internationella åtaganden på utrikeshandelsområde bör enligt förbundet sistnämnda stödform icke vidare förekomma. I detta sammanhang må nämnas, att *riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap* — som anser att i fortsättningen endast ett av hampberedningsverken bör få statligt stöd — anför, att den besparing av kostnader för beredskapslagring, som en inhemsk hampodling i fredstid innebär, nu torde väsentligt understiga den summa av omkring en kvarts miljon kronor, som riksnämnden på sin tid angav i yttrande till lin- och hamputredningen. *Sveriges industriförbund*, som likaledes förordar att ett av verken nu skall nedläggas, anför att frågan om upprätthållandet av hampodling med statligt stöd till utgången av år 1955 enligt förbundets mening icke bör få anses definitivt löst genom ett beslut att nedlägga ett av hampberedningsverken.

Även efter denna rationalisering av driften torde nämligen den inhemska produktionen ställa sig icke oväsentligt kostsammare än beredskapslagring. Skulle prisutvecklingen på utländsk hampa bli sådan, att ett upprätthållande av den svenska hampodlingen ställer sig ogynnsammare än statlig upplagring, anser förbundet frågan om odlingens bedrivande omedelbart böra tagas upp till förnyad prövning.

Rörande frågan huruvida skäl föreligger för en omprövning av 1951 års beslut, anföres annan mening av, bland andra, *lantbruksakademien, hushållningssällskapens förbund, hushållningssällskapen i Uppsala, Södermanlands, Östergötlands och Värmlands län, Riksförbundet Landsbygdens folk och Sveriges utsädesförening*. Sålunda ifrågasätter *lantbruksakademien*, huruvida enbart det dåliga odlingsresultatet år 1952 motiverar en omprövning redan nu av frågan om hampberedningsverkens bibehållande. Akademien anför härom.

Villkoret för en omprövning skulle enligt 1951 års riksdagsbeslut vara, att sådan påkallades av ändrade förhållanden. Härmed torde väl ha avsetts förhållanden av mera varaktig betydelse för hampodlingens fortsatta bedrivande och knappast ett tillfälligt misslyckande, som föranletts av extraordinära väderleksförhållanden. Verkningarna av den felslagna skörden år 1952 är nämligen begränsade. Den svenska odlingen nödgas visserligen tillfälligt använda ett odlingsmaterial, som icke är det allra bästa, och dessutom vidkännas något ökade utsädeskostnader. Jordbruksnämnden gör gällande, att på grund av felslagna fröskördar resultatet av ett mångårigt förädlingsarbete blivit nästan helt tillspillogivna och att detta arbete praktiskt taget måste börjas på nytt för uppförökning av det utsäde, som erfordras för en hampodling av ökad omfattning. Enligt vad akademien inhämtat har dock icke de direkta resultaten av det hittills bedrivna förädlingsarbetet gått till spillo, eftersom grundeliterna finns i behåll. Däremot är det obestridligt, att förökningarna i stor utsträckning skadats eller förstörts. Det vore enligt akademiens mening mycket beklagligt, om berörda skador å odlingarna nu skulle leda till en definitiv inskränkning av hampodlingen. Den skedda skadegörelsen bör rimligen icke få inverka på bedömningen av hampodlingens möjligheter på längre sikt. Även inom andra odlingar förekom under år 1952 svåra skador och misslyckanden.

Sveriges utsädesförening uttalar sammanfattningsvis, att hittills framkomna erfarenheter av hampodlingen och hampberedningen inom landet synes vara otillräckliga för att man redan nu skall kunna oreserverat tillråda, att ettdera verket nedlägges. Utredningen rörande stödbehovet ger dock vid handen, att framdeles en begränsning till ett enda verk synes vara riktig. Om båda verken får tillfälle att fortsätta sin verksamhet sida vid sida fram till 1955, skulle enligt föreningen större klarhet kunnat vinnas om vilketdera verket som har de bästa förutsättningarna för odling och beredning av hampa.

Efter att ha erinrat om att lin- och hamputredningen på sin tid uttalat, att svaret på frågan, i vad mån man skulle upprätthålla en hampproduktion motsvarande det inhemska avsättningsutrymmet — av utredningen uppskattat till cirka 1 000 ton — i huvudsak bleve beroende på en avvägning

mellan å ena sidan kostnadssynpunkten och å andra sidan det beredskapsmässiga försörjningsintresset, anför *Sveriges lantbruksförbund* bland annat följande.

Det torde vara en samstämmig uppfattning, att man med hänsyn till det nuvarande utrikespolitiska läget bör söka bibehålla en inhemsk hampproduktion, trots att odlingen kommer att vara beroende av förhållandevis stort statligt stöd. De hittillsvarande stödkostnaderna är otvivelaktigt stora och står icke i rimlig relation till varuområdets betydelse ur försörjningssynpunkt. Närmast syftar förbundet på subventionerna av hampperedningsverken i Visby och Värmbol. Den av jordbruksnämnden verkställda utredningen visar i detta avseende, att ett av dessa verk kan producera hela den kvantitet hampfiber, som normalt kan avsättas inom landet, och att det statliga stödet vid drift av blott det ena verket kan begränsas till ungefär hälften av vad eljest skulle vara erforderligt. Emellertid anser förbundet, att även andra skäl än de nu nämnda bör tillmätas betydelse i frågan. Sålunda talar ett stort odlingsintresse på både fastlandet och Gotland för ett upprätthållande av driften vid båda verken.

Lantbruksstyrelsen anser, att det i och för sig är önskvärt, att en relativt betydande hamppodling finnes i landet. Emellertid finner styrelsen det därför icke vara försvarligt, att man försöker uppehålla en större odling än vad som dels motsvarar det årliga beredskapsbehovet och dels lämpligen kan beredas vid ett verk. Ett av verken bör fördenskull enligt styrelsens mening nedläggas.

I sitt yttrande berör *statens handels- och industrikommission* bland annat avsättningsmöjligheterna för hampa. Kommissionen anför, att förbrukningen före kriget av mjukhampa, d. v. s. sådan hampa som produceras i Sverige, utgjorde cirka 2 000 ton om året. Under senare år har årsförbrukningen normalt hållit sig vid omkring 1 500 ton. Avsättningsmöjligheterna sammanhänger enligt kommissionen bland annat med priserna å likartade råvaror såsom hårdhampa, jute och papper. Vid högt pris på dessa råvaror tenderar förbrukningen av mjukhampa att stiga. En fortgående minskning synes dock ha ägt rum i användningen av sådan hampa. Det synes kommissionen osannolikt, att förbrukningen av svensk hampa på längre sikt kommer att kunna överstiga 1 000 ton om året. Under sådana förhållanden är det enligt kommissionen onödigt att driva två beredningsverk med en sammanlagd kapacitet, som är dubbelt så stor som avsättningsmöjligheterna.

Marknads- och avsättningsförhållandena för hampa behandlas även av *Textilrådet*, som därvid bland annat i likhet med handels- och industrikommissionen framhåller, att konsumtionsutvecklingen på längre sikt synes gå i riktning mot en ökad användning av hårdfiber. Rådet anför vidare.

Den svenska marknaden för färdigvarorna inom varuområdet är präglad av en hård konkurrens såväl mellan de svenska företagen inbördes som mellan dessa och de utländska tillverkarna. Den därav föranledda pressen på färdigprodukternas priser medför ett kommersiellt tvång för de svenska fabrikerne att så anpassa sina råvaruinköp i pris- och kvalitetshänseenden, att avsättning kan vinnas för tillverkningen. Fabrikerne nödgas därför i vissa fall använda fiber av en så begränsad kvalitets- och prisklass, att den svenska hampproduktionen ensam icke kan tillgodose behovet därav. En

betydande del av landets behov måste därför alltid av tekniska eller ekonomiska skäl täckas med utländsk hampa. Det förhållandet, att den svenska hampproduktionen icke täcker varje del av hela registret utav erforderliga kvantiteter, inverkar på de priser, som kan erhållas för den svenska hampan. Den svenska hampodlingens normala produktionsinriktning synes vara anpassad för medelkvaliteterna. Om skörden under vissa år kommer att ligga under medelkvalitet, möter det svårigheter att sälja den annat än till ett mycket lågt pris. Å andra sidan kan det inträffa, att produkten blir av så god kvalitet, att den i och för sig borde betinga ett relativt högt pris. Det är emellertid ej säkert, att detta pris kan ernås. Konkurrensen på färdigvaruområdet hindrar nämligen spinnerierna att använda en bättre och därmed dyrbarare råvarukvalitet än som är tekniskt nödvändig och möjlig. Det finns anledning förmoda, att de tropiska fiberråvarorna, vilka trots ett visst prisfall fortfarande betingar priser, som är 3 å 4 gånger högre än under förkrigstiden, skall kunna tillhandahållas till lägre priser än de nu noterade. Fördenskull är det sannolikt, att en inhemsk hampodling även vid en hög grad av rationalisering alltid måste byggas på en statlig subvention. Vidare är att märka, att det nuvarande starkt reducerade tullskyddet för hampprodukter icke kan undgå att utöva en ogynnsam inverkan på beredningsverkens avsättningsförhållanden.

I detta sammanhang må nämnas, att *några remissinstanser* i sina yttranden erinrar om de försök, som för närvarande pågår i Värmbol, att använda hampa till vävnad av olika slag och därmed skapa ökade möjligheter att vinna avsättning för hampan. *Riksförbundet Landsbygdens folk* — vilket som förut nämnts anser, att båda verken bör få fortsätta sin verksamhet till utgången av femårsperioden 1951—1955 — föreslår att under den återstående delen av denna period undersökningar skall utföras beträffande möjligheterna att vinna ökad avsättning för av hampa beredda produkter, varvid enligt förbundets mening speciell hänsyn bör ägnas frågan om ökad marknad för hamptextilier.

Arbetsmarknadsstyrelsen anser, som framgår av styrelsens förut återgivna skrivelse, att beslut om nedläggande av ettdera av hampperedningsverken icke bör fattas förrän spörsmålet hur de anställdas sysselsättnings- och försörjningsfrågor skall lösas blivit föremål för en ingående undersökning. *Lantbruksstyrelsen* framhåller med anledning härav, att ett dylikt uppskov betyder, att man under ytterligare ett år skulle uppehålla en odling för båda verkens behov. Bortsett från de förluster, som kunde uppstå vid beredningen och försäljningen av den sålunda odlade hampan, skulle uppskovet medföra synnerligen betydande kostnader för det allmänna i form av odlingsbidrag. Dessa kostnader skulle bli så stora, att det icke torde stå i rimlig proportion till åtgärdens betydelse ur sysselsättningsynpunkt. Liknande åsikt framföres av *Sveriges industriförbund*. *Andra remissinstanser* ansluter sig däremot mer eller mindre direkt till arbetsmarknadsstyrelsens ståndpunkt om uppskov med nedläggande av ett utav verken, tills klarhet vunnits om de sysselsättningsmässiga och sociala konsekvenserna av en sådan åtgärd.

Vad angår frågan om vilket av de båda hampperedningsverken som bör äga bestånd och följaktligen erhålla fortsatt statligt stöd är meningarna bland

remissinstanserna delade. I några yttranden föredrar man att icke uttala sig i denna fråga eller uttalar sig mycket obestämt. I de fall, där man tar ställning till frågan, nöjer man sig i allmänhet med att återge eller något utveckla de synpunkter, som anförts av jordbruksnämndens majoritet respektive minoritet till stöd för sin uppfattning om ettdera verkets företräden.

Sveriges utsädesförening har lämnat en utförlig redogörelse för de båda verkens produktionsbetingelser. Jag torde till en början få återge huvuddragen av denna.

Föreningen erinrar inledningsvis om att de exceptionella väderleksförhållandena år 1952 medfört stora ekonomiska förluster för odlarna och betydande svårigheter i skilda hänseenden för beredningsverken. I avseende på utsädesförsörjningen och fröproduktionen kommer de ogynnsamma följderna att sträcka sig ett par år framåt och ofördelaktigt inverka på odlarnas och verkens ekonomiska resultat. Frågan om hampodlingens betydelse och vilken omfattning denna odling lämpligen bör få är enligt föreningens mening synnerligen komplicerad och innefattar bland annat synpunkter på beredskapsodling, angelägenhetsgrad ur arbetsmarknadssynpunkt, verkens tekniska nivå och ekonomiska organisation samt icke minst växtodlingens möjligheter, sedda under längre årsföljder. Med utgångspunkt från två av professorn A. Åkerman år 1950 gjorda utredningar rörande hampodlingen t. o. m. år 1948 samt från uppgifter från beredningsverken för åren 1949—1951 har föreningen kommit till följande resultat rörande de båda verken.

A r e a l e n hampa i hektar har för värmbolverket i medeltal av åren 1942—1953 varit 976 hektar, för visbyverket 883 hektar eller cirka 10,5 % lägre. Enligt tidigare redovisade siffror låg Värmbol med hänsyn till arealen blott cirka 4 % över Visby. Värmbol har alltså ökat sitt försprång i medelareal jämfört med Visby.

B e t r ä f f a n d e a n t a l e t o d l a r e i medeltal per år och **m e d e l a r e a l e n** per odlare har under åren 1942—1953 Värmbol haft i medeltal 311 odlare och en medelareal av 3,26 hektar. Visby har haft 506 odlare och en medelareal av endast 1,89 hektar per odlare. Samma förhållande, som redan klart framträdde vid den tidigare utredningen, består fortfarande: Värmbol har i genomsnitt haft väsentligt färre odlare och betydligt större arealenheter per odlare än Visby. Ur rationaliseringssynpunkt måste större arealenhet per odlare alltid vara en fördel. Ur synpunkten åter, att ett så stort antal odlare som möjligt beredes tillfälle att få gagn av hampodlingen och med dess hjälp sanera sina organogena jordar från ogräs, har härvid Gotland avgjort försteget.

S k ö r d e n a v r e p a d h a l m i ton per verk och år samt i kilogram per hektar har uträknats för 10-årsperioden 1942—1951. Man har då funnit, att Värmbol uppvisar en medelskörd av 3 240 kilogram och Visby 3 783 kilogram per hektar. Visbyverket visar alltså här en 16,8 % högre hektarskörd av repad halm i genomsnitt av dessa 10 år. I den tidigare utredningen var visbyverkets överlägsenhet något mindre, 15,9 %. Verket i Visby har alltså något ökat sitt försteg framför värmbolverket i detta hänseende, om åren 1949—1951 tillägges. Ledningen för värmbolverket anmärker i brev till utsädesföreningen den 6 februari 1953 med uppgifter på senaste årens skörde-siffror följande: »För att få en rättvis jämförelse mellan Värmbols och Visbys skördar bör hänsyn även tagas till skörden av användbar halm 1952.

1952 var ju skörden dålig inom båda områdena, dock denna gång bättre på fastlandet.» Värmbolverket lämnar en uppskattad siffra för 1952 års skörd på tillhoppa »cirka 2 100 ton träskad halm», vilket om det slås ut på den areal, som skördats, betyder en skörd av blott 1 939 kilogram repad halm per hektar. Motsvarande uppgifter har icke hunnit erhållas från visbyverket, men sistnämnda verks procentuella försteg i avseende på hektarskörd repad hamp halm ändras knappast, om 1952 års siffror från de båda verken medtages.

Utfallet av fröskörden per hektar vid de båda verken har i medeltal av de 10 åren 1942—1951 varit för Värmbol 155,4 kilogram och för Visby 142,0 kilogram per hektar. Här måste emellertid genast tilläggas, att i Visby vissa år från 1/3 ända upp till 1/2 av hela hampskörden tagits som s. k. grönhampa, vilken alltså innehållit blott ringa mängd moget frö. Tiden har icke tillåtit införskaffandet av detaljuppställningar från visbyverket rörande hur stor fröavkastningen varit på de arealer, vilka skördats fullt frömogna. Med den kännedom, utsädesföreningens linlaboratorium under de gångna åren erhållit om fröavkastningen på Gotland, kan dock sägas att visbyverket, i vad avser frömogen hampa, ligger högre i fröskörd per hektar än genomsnittet för Värmbols samtliga odlingar. Dock måste påpekas, att inom Värmbols odlingsområde mycket väl hävdade fröskördar erhållits inom vissa områden, särskilt i Östergötlands, Kalmar och Örebro län. Åren 1950 och 1951 skördades på Gotland blott ringa arealer som grönhampa. Dessa år utföll fröavkastningen på Gotland tydligt högre än på fastlandet. Den högre fröskörden per hektar på Gotland dessa två år måste emellertid till någon del hänföras till den därstädes mer omfattande odlingen av samkönad hampa, stam Zurek från Tyskland (uppdragen av dr v. Sengbusch), vilken stam ger högre fröskörd; värmbolverket utlade dessa år icke så stora arealer till förökning av denna samkönade stam som visbyverket gjorde. För dagen synes det icke möjligt att framskaffa exakta jämförelsesiffror i procent rörande den faktiska genomsnittliga överlägsenheten för Gotland i vad avser fröproduktion per hektar. Anmärkningsvärda toppsiffror för fröskörd av främst samkönad hampa nåddes lokalt på Gotland under det gynnsamma året 1951, då vissa odlingar kom upp i över 1 000 kilogram frö per hektar av denna hampa.

Utbytet av tåga och blånor i procent av från odlarna inköpt halm har i medeltal för åren 1943—1951 varit för Värmbol 15,1 % (tåga + blånor) och för Visby 15,4 % (tåga + blånor). Beträffande blånor har utbytet varit för Värmbol 12,2 % och för Visby 12,3 %, medan utbytet av tåga uppgått till för Värmbol 2,9 % och för Visby 3,1 %. Här har alltså visbyverket ett försprång, som till övervägande del hänför sig till tåga utbytet. Denna överlägsenhet framträdde redan vid den tidigare utredningen. Räknar man ut fiberskörden i hektar med hjälp av de förut angivna medelhektarskördarna av halm och de nyssnämnda procenttalen för fiber, erhåller man för tåga och blånor en hektarskörd fiber av för Värmbol 489,2 kilogram och för Visby 582,6 kilogram, d. v. s. 19,1 % högre. I medeltal under de angivna nio åren har man i Visby erhållit 62,2 kilogram tåga och 31,1 kilogram blånor mera i fiberutbyte per hektar än i Värmbol. Med dagens priser och försiktig tåga- respektive blånklassning torde denna överlägsenhet innebära ett ekonomiskt merutbyte av cirka 175 kronor per hektar.

Beträffande genomsnittskvaliteten av den hampfiber, som hittills framställts av de båda verken, är det ännu vanskligt att göra mera bestämda uttalanden. Det har sagts, att gotlandshampan genom det på öns större antalet soltimmar i regel blir ljusare till färgen än fastlandshampan och därmed mera lättsåld. Så torde ha varit fallet under goda hampår. Dock

måste erinras om att visbyverket under vissa tidigare år, då fälttorkning genomfördes av den rötade hamphalmen, mötte allvarlig kritik från köparna på grund av fiberns ringa styrka. Detta missförhållande har nu rättats till i samband med att maskinell torkning införts vid verket, och numera torde en hög kvalitet genomgående hållas uppe. Utsädesföreningen har låtit specialister vid sitt linlaboratorium sammanställa resultaten från de odlingsförsök med hampa på fastlandet och på Gotland, vilka i statens jordbruksförsöks regi utförts samt därefter beretts och kvalitetsbedömts i Svalöv. Tyvärr har dessa odlingsförsök vissa år slagit fel och därför till en del måst slopas. Det sammanbragta materialet av strikt jämförbara försök — blott verkligt väl genomförda och lyckade, invändningsfria försök har medtagits — utgör 96 försök på fastlandet och 99 försök på Gotland. Klassningen av kvaliteten hos fibern har skett efter en 10-gradig skala, där 10 betecknar klass I, 7 klass II, 4 klass III och 0 klass IV. I stort sett lika antal försök på Gotland och på fastlandet åren 1945—1951 har medtagits. Man finner då, att Värmbols tåga nått i medeltal 7,6 poäng, Visbys 7,0. Beträffande blånorna har Värmbols blånor poängsatts med 7,7 poäng, Visbys med 7,2. Detta talar för en mindre kvalitetsunderlägsenhet för gotlandshampan. Eftersom på sista åren kvaliteten hos gotlandsfibern genom viktiga tekniska förbättringar höjts, vilket linlaboratoriet anser sig ha konstaterat, kan man knappast komma till någon bestämd slutsats angående ettdera verkets aktuella försteg i fiberkvalitet. Nämnas bör, att hektarskördarna av fiber, uträknade i dessa försök, vilka varit väl skötta och optimalt gödslade, återigen bekräftar den tidigare omtalade överlägsenheten för visbyverket; man får i medeltal av 7 år fram en överlägsenhet av 16,2 % för Visby i fråga om fiberskörd (tåga + blånor) per hektar.

Utgår man från fiberproduktionen per hektar, leder det hittills framkomna siffermaterialet till slutsatsen, att 1 000 hektars odling på fastlandet i stort sett motsvarar 840 hektars odling på Gotland. Härvid bortses helt från eventuella kvalitetsskillnader samt olikheter i fröavkastning.

Övergår man därefter till granskning av de båda hampverkens tekniska standard och kapacitet, ger jordbruksnämndens tekniske sakkunnige visbyverket ett tydligt förord i dess nuvarande skick, dock under påpekande av att viss brist på lagringsutrymmen ännu finnes i Visby. Det synes dock föreningen, som om denna brist åtminstone till en del kunde avhjälpas genom rätt genomförd lagring hos odlare med goda lagringsmöjligheter; visbyverket förmår ju icke avverka skörden annat än successivt och önskar väl knappast självt taga in hela skörden på en gång från odlarna. Det torde få ankomma på verkets ledning att så organisera intagningen av halmen, att befintliga goda lagringsutrymmen hos odlarna möjligast utnyttjas.

Beträffande beredskapssynpunkten anser sig föreningen böra framhålla, att till denna kommer synpunkten, att en riskfördelning vid odlingen är önskvärd. Hampan kan ett år slå dåligt ut på Gotland men lyckas bättre på fastlandet och vice versa. Det måste, såvitt föreningen kan finna, vara fördelaktigare att för hampodlingen ha tillgång till ett vidsträckt odlingsområde än till ett mer begränsat sådant, i Gotlands fall insulärt och — relativt sett — mycket begränsat.

Rörande sysselsättningssynpunkterna vid de båda verken kan föreningen icke taga någon bestämd ställning men finner dock Meidners reservation synnerligen vägande.

Statskontoret, som anser den företagna utredningen närmast visa, att värmbolverket är överlägset ur tekniska och ekonomiska synpunkter, för-

ordar i första hand ett nedläggande av visbyverket. Av motsatt mening är *lantbruksstyrelsen*, som bland annat framhåller, att ur allmän näringspolitisk synpunkt konsekvenserna för Gotland av ett nedläggande av visbyverket skulle bli betydligt allvarigare än de följer, som nedläggandet av värmbolverket skulle få för den därav berörda bygden. Styrelsen anser därför, att visbyverket bör bibehållas. Samma ståndpunkt intages av *kommerskollegium*.

Lantbruksakademien finner för sin del det icke vara möjligt att ur vare sig växtodlingssynpunkt eller beredningstekniska synpunkter eller med hänsyn till ekonomiska förhållanden ge det ena verket företräde framför det andra. Om ett val är ofrånkomligt, måste därför andra synpunkter beaktas. Akademien framhåller, att det torde vara sociala och sysselsättningspolitiska överväganden, som bör bli avgörande.

Riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap hänvisar i sitt yttrande till en början till ett uttalande, som riksnämnden gjorde i december 1950 och i vilket det bland annat anfördes följande.

Riksnämnden anser, att även i nuvarande försörjningsläge de hittillsvarande stora stödkostnaderna icke står i rimlig relation till varuområdets betydelse ur försörjningssynpunkt. Detta gäller även mot bakgrunden av att medel ännu saknas för angelägnare beredskapsåtgärder på det ekonomiska området. Nyssnämnda kostnader bör därför minskas avsevärt. Skulle minskningen medföra, att ett av de båda hampberedningsverken behöver nedläggas, bör man vid valet mellan dessa helt bortse från försvarsberedskapssynpunkter, då fråga är om den geografiska belägenheten. Visserligen kan Gotland antagas ha ett särskilt utsatt läge om landet indrages i krig. Med nutida krigföring är emellertid svårigheterna att ens tillnärmelsevis beräkna händelseförloppet så stora att man, då det gäller varor av så relativt ringa krigsviktighet som de flesta hampprodukterna, icke bör låta antaganden härutinnan påverka bedömandet.

Riksnämnden tillägger, att den icke funnit anledning frångå sin tidigare intagna ståndpunkt. Den har sålunda icke något att erinra mot att beredningsverket i Värmbol nedlägges, om det med hänsyn till andra förhållanden befinnes lämpligast att bibehålla beredningsverket i Visby.

Ur försörjningspolitiska och allmänt ekonomiska synpunkter finner *statens handels- och industrikommission*, att verket i Värmbol har visst företräde framför visbyverket. Kommissionen uttalar emellertid, att de fördelar, som ett bibehållande av värmbolverket erbjuder ur kommissionens synpunkter, icke är så betydande, att de bör tillmätas avgörande betydelse, där est ur andra synpunkter bestämt förord anses böra ges åt visbyverket.

Såsom redan nämnts har flertalet hushållningssällskap förordat, att avgörandet av frågan om det fortsatta stödet åt hampodlingen tills vidare skall anstå. Till dessa hör bland andra *hushållningssällskapet i Stockholms län och stad*, som emellertid — om statsbidrag till båda verken icke längre anses kunna utgå — finner övervägande skäl tala för att värmbolverket bibehålles. Innan definitivt beslut i frågan fattas, bör de anställdas sysselsättnings- och försörjningsspörsmål bli föremål för en ingående undersökning.

Uppsala läns hushållningssällskap uttalar, att nedläggandet av hampberedningsverket i Värmbol skulle innebära ett allvarligt avbräck för fastlandets och icke minst för länets jordbrukare, vilka skulle förlora en kulturväxt med synnerligen gynnsamt inflytande på växtodlingen.

Hushållningssällskapet i Södermanlands län framhåller, att det i nuvarande läge skulle vara för jordbrukets del olyckligt, om beredningsverket i Värmbol nedlades. Då härtill kommer den arbetslöshet, som med all säkerhet skulle bli följden av en sådan åtgärd, avstyrker sällskapet bestämt jordbruksnämndens förslag.

Hushållningssällskapet i Östergötlands län, vilket i första hand förordar att fortsatt stöd skall utgå till båda verken t. o. m. år 1955, behandlar bland annat beredskapssynpunkten samt anför.

Statligt stöd åt hampodlingen synes huvudsakligen vara motiverat av behovet av beredskap i händelse av avspärning eller krig. I jordbruksnämndens utredning ägnas emellertid helt andra frågor den största uppmärksamheten och den avgörande betydelsen. Nämnden medger, att visbyverket har ett mera utsatt läge i händelse av krig, men hävdar å andra sidan att ett nedläggande av hampodlingen på Gotland skulle öka avflyttningen från ön. Ett bibehållande av hampodlingen på Gotland vore därför ett jordbrukspolitiskt intresse av betydelse. Det vore vidare enligt nämndens mening även ur beredskapssynpunkt av stort värde att befolkningen på Gotland icke uttunnades. Nämnden finner, att de jordbruks- och sysselsättningspolitiska synpunkterna bör vara avgörande, och förordar därför Gotland.

Hushållningssällskapet anser, att de jordbrukspolitiska synpunkternas betydelse starkt överdrivits. Nämnden uttalar, att en väsentlig del av Gotlands 20 000 hektar myrjordar utgör lämplig odlingsmark för hampa. Samtidigt upplyses emellertid, att den odlade arealen hampa endast är omkring 900 hektar årligen, d. v. s. drygt 1 procent av länets åkerareal. Antalet odlare har tidigare uppgivits vara omkring 300, vilket betyder att cirka 4 procent av brukningsdelarna har intresse av hampodlingens bibehållande. Det är därför svårt att tro att ett bibehållande av hampodlingen på Gotland skulle ha någon större betydelse som återhållande faktor i fråga om avflyttningen från ön eller omvänt, att ett nedläggande av denna odling skulle i nämnvärd grad påskynda uttunningen av öns befolkning.

Av sålunda anförda skäl bör enligt hushållningssällskapet vid valet mellan Värmbol och Visby beredskapsintresset tillmätas stor betydelse. Eftersom övriga hänsyn icke kan ge bestämt utslag, finner sällskapet, att detta intresse bör bli avgörande.

Hushållningssällskapet i Gotlands län framhåller, att de farhågor, som framförts rörande möjligheterna att inom det jämförelsevis lilla odlingsområdet på Gotland producera utsäde av såväl skildkönad som samkönad hampa, icke är berättigade. Till stöd för denna åsikt återopas ett uttalande av statens centrala frökontrollanstalt. Sällskapet framhåller vidare, att minoriteten inom jordbruksnämnden i sitt yttrande enligt sällskapets mening bygger på ett missförstånd beträffande lagringsmöjligheterna vid de båda verken och därmed också beträffande deras avverkningskapacitet. Sällskapet anför härom bland annat.

Verkens egna lagringsutrymmen är lika stora, nämligen cirka 2 000 ton. Den nuvarande årliga avverkningskapaciteten vid visbyverket kommer att vid två skift och fullt utnyttjande bli 6 500 ton tröskad halm per år. För värmbolverket uppgives den komma att uppgå till 5 500 ton, när pågående arbeten är färdiga. Dessa siffror talar således till förmån för visbyverket och ej som reservanternas tolkat dem till förmån för Värmbol. Ytterligare lagringsmöjligheter blir således helt beroende på huruvida hamphalmen kan lagras hos odlarna för att vid behov tagas in till verken. Härvidlag torde de gotländska jordbruken med sina jämförelsevis stora ekonomibyggnader, där lagring av otröskad spannmål numera på grund av den nästan överallt genomförda skördetröskningen endast sker i obetydlig omfattning, bjuda minst lika goda möjligheter som jordbruken på annat håll. Icke något län har ett i förhållande till åkerarealen så stort antal skördetröskor som Gotland. Därtill kommer, att hamperedningsverket i Visby redan nu vidtagit åtgärder för att underlätta tröskningen genom att anskaffa och låna ut mindre tröskor i syfte att möjliggöra tröskning hos odlarna omedelbart efter skörden och före lagringen av halmen. Många odlare har även själva vidtagit ändringar på sina skördetröskor för att öka deras användbarhet för hampa. Lagring av hamphalm i tröskat skick hos odlarna bör därför kunna ske utan större förluster. Hur mycket halm som lämpligen bör lagras hos dessa är emellertid en ren kalkylfråga. Genom odlingsområdets koncentration bör slutligen även transporter till verket kunna ske med kortare varsel än vad som är fallet på fastlandet.

Sällskapet framhåller, att de kalkylerade kostnaderna per kilogram producerad hampfiber vid visbyverket bör reduceras med cirka 1,5 öre med hänsyn till att i kalkylen upptagits 200 000 kronor för utbyggnad av en lada. Vidare anföres, att de vid Värmbol påbörjade arbetena med vävning av hamptyger, om så skulle visa sig fördelaktigt, även kan utföras i Visby, där i omedelbar närhet av hamperverket och i en detta tillhörig byggnad finnes installerade vävstolar, som kan tagas i anspråk omedelbart. Tillgång på yrkeskunnigt folk finnes även. Sällskapet framhåller vidare, att även vid visbyverket försök med vävning av hamptyg prövats. Under hänvisning till det anförda tillstyrker sällskapet det av jordbruksnämnden framlagda förslaget om bibehållande av visbyverket.

Hushållningssällskapet i Örebro län, som funnit det anmärkningsvärt att jordbruksnämnden ansett sysselsättningspolitiska hänsyn böra gå före beredskapshänsyn, instämmer i de synpunkter, minoriteten inom nämnden anlagt på frågan, och förordar alltså att värmbolverket skall bibehållas. Även *hushållningssällskapet i Västmanlands län* anser att om stöd skall utgå till endast ett verk, detta bör lämnas beredningsverket i Värmbol.

Sveriges lantbruksförbund anför, efter att i likhet med jordbruksnämnden ha vägt de fördelar och olägenheter, som är förbundna med de båda alternativen, att det vid en sammanfattande bedömning med hänsyn till vederbörande verks betydelse för jordbruket samt förutsättningar i beredningstekniskt och driftsekoniskt hänseende — omständigheter, som förbundet anser sig närmast ha att taga i betraktande — är svårt för förbundet att ge det ena eller andra verket något bestämt företräde, även om förhållandena möjligen kan synas väga något till förmån för Gotland. Valet mellan verken

anser förbundet därför främst böra bli beroende av den vikt, som tillmätes andra härpå inverkan de faktorer, d. v. s. närmast förläggningens betydelse ur beredskaps- och sysselsättningssynpunkt. Bedömandet i detta hänseende bör enligt förbundet helt ankomma på vederbörande myndigheter och statsmakterna. På liknande sätt uttalar sig *Riksförbundet Lin och hampa*.

I sitt yttrande anför *Textilrådet*, att de berörda spinnerierna på grundval av sina egna erfarenheter av de framställda produkterna icke kunnat komma fram till en bestämd ståndpunkt om vilket verk som är eller kan väntas bli bättre än det andra ur textiltknisk synpunkt. Rådet anser, att hänsyn bör tagas icke blott till priserna från fabrik utan även till de differenser i fraktkostnaderna fram till spinnerierna, som föreligger mellan de båda verken och som måste påverka det pris, som kommer att kunna uttagas av verken. Företrädarna för de mellansvenska spinnerierna har uttalat, att värmbolverket, genom att det ligger mera lättåtkomligt, har vissa praktiska fördelar beträffande kontaktmöjligheter m. m. Även *Aktiebolaget P. A. Carlmark* understryker betydelsen av fraktkostnaderna. Bolaget vill emellertid icke kategoriskt ge företräde åt någotdera verket.

Sveriges grossistförbund anser, att om de överväganden av försörjningsmässig natur, som motiverar ett fortsatt stöd åt hampodlingen, omfattar icke blott vår beredskap vid en eventuell avspärrning utan även beredskapen för den händelse Sverige råkar i krig, förord synes böra ges åt värmbolverket.

Kooperativa förbundet tillstyrker i sitt yttrande jordbruksnämndens förslag, att stödet i fortsättningen skall utgå endast till beredningsverket i Visby. Som skäl härför anför förbundet, bland annat, att den tekniska utrustningen vid detta verk ger ett visst försteg, att hampodlingen på Gotland har större betydelse ur jordbruks- och sysselsättningssynpunkter samt att det är lättare att finna användning för byggnaderna vid värmbolverket. Vidare torde väverirörelsen i Värmol kunna överflyttas till något annat industri-företag, om det visar sig att denna del av verksamheten kan drivas ekonomiskt.

I jordbruksnämndens skrivelse behandlas även vissa avvecklingsfrågor, som skulle uppkomma vid en nedläggning av värmbolverket. Dessa frågor berörs endast i ett fåtal remissyttranden och då med tillstyrkan av nämndens förslag. Sålunda uttalar *Riksförbundet Lin och hampa*, att förbundet icke har något att erinra vare sig mot den av nämnden föreslagna principen för avveckling av det företag, som kan komma att nedläggas, eller mot de åtgärder, nämnden förordat för sanering av det kvarvarande verkets ekonomi. Riksförbundet anser dock, att ett belopp av 300 000 kronor i stället för den av nämnden angivna summan 170 000 kronor erfordras som likviditetsbidrag till det kvarvarande verket. *Kommerskollegium* föreslår, att det belopp av 700 000 kronor, som för visbyverkets del skulle återstå, sedan den av jordbruksnämnden föreslagna nedskärningen genomförts av anläggningskostnaderna, skall överföras till ett amorteringsfritt lån och att stödet åt od-

lingen i övrigt skall beräknas med hänsyn därtill. Kollegium finner det vidare lämpligt, att staten blir representerad i Gotlands hampodlareförenings styrelse.

Vad slutligen angår de båda hampodlareföreningarna understryker *Gotlands hampodlareförening*, att Gotlands näringsliv är synnerligen ensidigt och svagt samt möjligheterna att tillföra ön nya industrier ytterligt ringa. Det är därför synnerligen angeläget, att Gotland får behålla en odling och industri, som fyller ett verkligt behov och väl hävdar sig vid jämförelse med liknande företag på fastlandet. Rörande de närmare detaljerna i jordbruksnämndens förslag anför sistnämnda förening bland annat följande.

I fråga om odlarintresset utvisar statistiken, att under åren 1942—1951 levererats 1 786 ton mer halm till visbyverket än till verket i Värmbol. Tillverkningen av fiber vid visbyverket under samma period översteg motsvarande tillverkning vid värmbolverket med 450 ton. Av dessa siffror kan man icke draga den slutsatsen, att värmbolverket har större möjligheter än verket i Visby att uppehålla en odling, som ger 900 ton fiber årligen. Föreningen gör för sin del gällande, att odlarintresset är större på Gotland än på fastlandet. Vid den förut omförmälda försöksteckningen har brukarna av cirka 500 av Gotlands omkring 7 000 bondejordbruk och mindre brukningsdelar tecknat kontrakt trots den korta tid, som stod till buds för teckningen. I fråga om fastlandets cirka 400 000 brukningsdelar har enligt uppgift endast omkring 300 brukare under samma tid tecknat sig för odling, varvid tillika är att märka, att jämlikt stadgarna denna teckning icke var bindande. Resultatet av teckningen utvisade en areal av 960 hektar på Gotland och 1 140 hektar på fastlandet. Emellertid har teckningen fortsatt på Gotland med påföljd, att den där tecknade arealen i mitten av februari 1953 uppgick till 1 002 hektar, fördelade på 521 odlare, och beräknades öka ytterligare. Härtill kommer, att 85 hektar på Gotland lämnar lika stor skörd som 100 hektar på fastlandet, varför nyssnämnda areal i själva verket motsvarar 1 182 hektar på fastlandet.

Vad beträffar lagringsutrymmena utvisar utredningen, att båda verken har lador, rymmande cirka 2 000 ton halm. Den överskjutande kvantiteten måste antingen forslas direkt från fälten till rötning och beredning eller också lagras under tak hos odlarna. Föreningen vill bestrida, att de gotländska odlarna har mindre eller sämre ekonomibyggnader än odlarna på fastlandet. Tvärtom har de numera outnyttjade lagringsutrymmen, sedan större delen av skörden av säd och oljeväxter börjat tröskas på fälten med skördetröskor. Att tala om en begränsad lagringskapacitet vid visbyverket är därför orimligt. En annan sak är, att lagring av otröskad hamphalm under längre tid är olämplig och mycket oekonomiskt på grund av det spill, som nästan undantagslöst uppstår.

Att värmbolverket skulle ha större beredskap svärde än visbyverket ifrågasättes även. Erfarenheten visar, att en avspärrning under konflikt mellan andra stater icke hindrar Gotlands förbindelser med fastlandet. Skulle Sverige bli indraget i krig, är det å andra sidan felaktigt att tro, att värmbolverkets transportvägar skulle bli oskadda i den allmänna förstörelsen.

I fråga om den ekonomiska ställningen framhåller föreningen, att Björkmans utredning är uppställd så, att jämförbara siffror icke framkommer; särskilt synes de framräknade räntebeloppen vara omöjliga att kontrollera. Prognosen för värmbolverket torde icke ha någon grund i verkets hittills framräknade driftsresultat. I utredningen beröres icke den

omständigheten, att ett högre fiberutbyte erhållits vid visbyverket. Enligt tillgänglig statistik förhåller det sig så, att utbytet vid detta verk under åren 1942—1951 varit i medeltal 0,56 procent högre än vid värmbolverket. Under de senaste åren har detta försteg varit än mer markant. Vid ett genomsnittligt fibervärde av 175 öre per kilogram betyder detta ett produktvärde, som med 9,2 öre per kilogram överstiger motsvarande värde vid värmbolverket.

Då den årliga produktionen vid värmbolverket hittills betydligt understiger 900 ton, ifrågasätter föreningen huruvida detta verk utan betydande investeringar kan öka sin produktion. En utbyggnad av själva byggnadskroppen torde härvid bli nödvändig.

Slutligen framhålles, att det väveri för hamptyger, som startats i Värmbol, icke betyder något försteg, eftersom försök på området tidigare utförts vid visbyverket och detta äger en väveribyggnad, som för tillfället uthyres till annat företag för ett år i sänder. Föreningen erinrar om att riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap vid avspärning utan krig icke räknar med något behov av hampa för vävnadsändamål.

Sveriges hampodlareförening, som driver värmbolverket, anför att den delar jordbruksnämndens uppfattning, att det med nuvarande driftsekonomiska betingelser och avsättningsmöjligheter är tillrådigt att i fortsättningen koncentrera hampberedningen till ett verk. Emellertid har enligt föreningen från odlarhåll påpekats det ytterligare ökade värde, hampodlingen beräknas få till följd av ändrade förutsättningar för att i framtiden bedriva sådan växtodling på mulljordarna, som var lönsam under krigsåren och tiden närmast därefter. Vidare anser föreningen anledning föreligga att avvakta resultatet av den rationalisering, som vidtagits eller planerats vid beredningsverken, innan de driftsekonomiska betingelserna slutligt bedömes. Med hänsyn jämväl till det nuvarande läget på arbetsmarknaden talar starka skäl för att det definitiva avgörandet om beredningsverkens bestånd fattas först år 1955. I övrigt anför föreningen i huvudsak följande.

De gotländska mulljordarna är så goda och tillåter så varierande grödor, bland annat av oljeväxter, att hampan har svårt att konkurrera om plats i växtföljden. Växtodlingen på de mellansvenska mulljordarna har att kämpa mot ett bistrare klimat, vilket gör hampan till ett mycket värdefullt inslag i det fåtal grödor, som ger skälig avkastning på dessa jordar.

I fråga om odlarintresset jävar utvecklingen under de senaste åren jordbruksnämndens förmodan om ökat sådant intresse på Gotland till följd av den i genomsnitt bättre avkastningen per hektar. Förmodligen kan endast värmbolverket nå den areal, som ger tillräcklig råvara för en mera ekonomisk drift. Det verk, som eventuellt ensamt skall svara för beredskapen på området, måste ha tillgång till så stor extra odlingsareal, att ett ständigt beredskapsförråd om minst 1 000 ton halm finns till hands, därest hampskörden blir lägre än normalt.

Vad beträffar den tekniska utrustningen har visbyverket tillagts visst företräde, emedan där finns möjlighet att bereda hamphalmen i två skilda strängar. Man kan sålunda på en gång bereda såväl låga och skäktblånor som samtagna blånor eller såväl rötade som gröna blånor. Någon avgjord fördel synes dock icke ligga däri, eftersom beredningen av låga och skäktblånor omfattar högst 20 procent av hela skörden samt beredningen av gröna blånor endast en mindre del av hela produktionen. Vidare må anmärkas, att visbyverket icke kan utnyttja sin maskinella kapacitet

utan tillbyggnad av lagerlador. Under det att värmbolverkets kapacitet med nuvarande anordningar beräknas till 5 500 ton hamphalm om året, vilket motsvarar cirka 900 ton fiber, uppges i den förebragta utredningen att visbyverkets aktuella produktionsförmåga stannar vid 4 500 ton.

Beträffande den ekonomiska ställningen framhåller föreningen, att installationen av en transportanordning mellan torknings- och beredningsavdelningarna sänkt den årliga driftkostnaden vid värmbolverket med cirka 15 000 kronor. Genom ytterligare rationalisering till en kostnad av cirka 52 000 kronor, innebärande att halmmaterialet från och med den stora torkmaskinen förädlades till färdig blånprodukt utan annat manuellt ingripande än passning av vissa maskiner, kan driftkostnaden minskas med ytterligare omkring 30 000 kronor om året. Om hänsyn toges till dessa rationaliseringar samt årsvinsten från väveriet beräknas till 30 000 kronor, kommer enligt föreningen driftkostnaden vid värmbolverket att understiga driftkostnaden vid visbyverket med 72 000 kronor vid en produktion av 600 ton fiber om året, 93 000 kronor vid 700 ton, 102 000 kronor vid 800 ton och 106 500 kronor vid 900 ton.

För att skaffa tillräckliga lagerutrymmen har visbyverket ett investeringsbehov av 200 000 å 300 000 kronor.

Underskotten på rörelsen är betydande vid båda verken. En analys av värmbolverkets förlust visar emellertid, att denna till stor del har sin grund i det sociala ansvar, som detta verk visat genom att med insats av betydande såsom kostnader bokförda belopp bygga om eller på annat sätt förbättra bostäderna vid verket. Det är anmärkningsvärt, att detta förhållande likaså även den omständigheten, att verket sökt göra rätt för sig genom att inbetala sammanlagt 347 000 kronor i räntor till staten, icke beaktats i utredningen eller i jordbruksnämndens förslag.

Jordbruksnämndens uppfattning, att väveriavdelningen kan överföras till annat industriföretag, kan föreningen icke dela. Visserligen kan den maskinella utrustningen, ehuru för stor kostnad, flyttas men det torde komma att uppstå betydande svårigheter för den, som övertar väverirörelsen. För värmbolverkets personal tog det omkring två år, innan den lärt sig bemästra svårigheterna.

Ur beredskapssynpunkt framhåller föreningen, att värmbolverket representerar ett större värde med hänsyn till att den större spridningen av hampodlingen på fastlandet gör odlingsresultatet säkrare. Vidare synes risken att förlägga odlingen och beredningen enbart till Gotland vara uppenbar och icke överensstämmande med de åtgärder, som i övrigt vidtages för att säkerställa landets försörjning med viktiga varor under orostid.

Värmbolverkets egenskap av bruksindustri med cirka 70 bostäder, uthyrda till tjänstemän och arbetare skulle vid en eventuell driftnedläggelse ställa de anställda inför en synnerligen svår situation. Enbart sysselsättningsproblemen skulle bli svåra och för närvarande omöjliga att lösa. Vidare skulle de anställda, om de tvingas flytta från orten, ha mycket små möjligheter att skaffa bostäder för sig och sin familj, vilket förhållande måste ur social synpunkt starkt beaktas.

I sin skrivelse den 28 februari 1953 anför föreningen slutligen, att hampspinnerierna för att kunna offerera så låga priser som möjligt blandar den inhemska hampfibern med en väsentlig mängd jutefiber. Detta förfarande medför en kraftig sänkning av den spunna produktens kvalitet. Därtill kommer, att spinnerierna skulle kunna köpa betydligt större mängd svensk

hampfiber om inblandningen av jute undveks. Enligt föreningens åsikt bör det vara möjligt för statsmakterna att minska importen av jute med 400 å 500 ton per år.

Departementschefen.

I syfte att trygga vårt lands försörjning med hampa har alltsedan början av 1940-talet utgått ett omfattande statligt stöd åt den inhemska odlingen och beredningen av hampa dels i form av lån och bidrag till landets två hampperedningsverk, belägna i Visby och Värmbol, dels såsom odlingsbidrag eller, under de senaste åren, såsom pristillägg å hampfiber. Stödåtgärderna har lett till att hampodlingen i Sverige, som före det senaste världskriget var av ytterst ringa omfattning, kommit att intaga en central plats i fråga om vårt lands försörjning på området. Emellertid har åtgärderna även medfört betydande kostnader för det allmänna.

Sedan krigstiden med dess avspärrning ävensom de första efterkrigsåren med ännu kvardröjande svårigheter att importera behövliga mängder hampa avlösts av mera normala förhållanden inom handeln, aktualiserades frågan om omfattningen av det fortsatta statliga stödet åt hampodlingen. För att utreda bland annat detta spörsmål tillsattes en särskild kommitté — 1949 års lin- och hamputredning — som i ett i januari 1951 avgivet betänkande framlade förslag om fortsatt stöd åt odlingen och beredningen av hampa.

På grundval av förslaget förelades 1951 års riksdag proposition (nr 192) i ämnet. I denna uttalade dåvarande departementschefen, att han med hänsyn bland annat till ovissheten om utvecklingen av det internationella läget och om prisutvecklingen på världsmarknaden ej ansåg det lämpligt att fatta något beslut, som innebar ett ställningstagande på lång sikt till frågan om hampodlingens uppehållande. Frågan borde i stället bedömas med utgångspunkt från de dåvarande förhållandena och vad som kunde anses befogat för en begränsad tidsperiod. Denna period borde dock ej göras så kort, att erforderlig planering och utveckling av odlingen och industrien omöjliggjordes. Med hänsyn till dessa förhållanden fann departementschefen det lämpligt, att principbeslut i frågan skulle fattas rörande den närmaste femårsperioden, d. v. s. åren 1951—1955.

Mot bakgrunden av tidigare erfarenheter ansåg departementschefen, att det icke var sannolikt, att det under normala förhållanden här i landet kunde produceras hampfiber för spånadsändamål till priser, som var konkurrenskraftiga i förhållande till världsmarknadens. Det var därför riktigtast att för den ifrågavarande perioden i stort sett icke räkna med möjligheten av en lönande export. Med hänsyn till de relativt små arealer, som det var fråga om, kunde enligt departementschefens mening odlingens omfattning ej heller tillmätas någon betydelse ur det samlade jordbrukets synpunkt. Däremot kunde ett upprätthållande av odlingen i en viss trakt böra tillmätas betydelse vid prövningen av frågor om odlingens lokalisering.

Vad som enligt departementschefens mening borde få avgörande betydelse var däremot, i vad mån en fortsatt odling kunde anses påkallad ur beredskapssynpunkt. Emellertid borde vid prövningen av frågan om statligt stöd huvudsaklig vikt fästas vid kostnaderna. Det kunde sålunda i vart fall på längre sikt icke anses befogat att av beredskapsskäl stödja en odling, om kostnaderna för stödet kom att överstiga vad det skulle kosta att genom lagring sörja för en motsvarande försörjningsberedskap. Med hänsyn till föreliggande beräkningar av kostnaderna för en beredskapslagring kunde det ifrågasättas, om icke beredskapsintresset skulle kunna tillgodoses enklare och billigare genom lagring än genom inhemsk odling och beredning. Departementschefen fann emellertid en sådan jämförelse osäker, bland annat emedan den var beroende av den blivande prisutvecklingen på världsmarknaden. I det rådande läget kunde det icke vara välbetänkt att avsiktligt bringa ned hampodlingen under vad som ansågs önskvärt ur beredskapssynpunkt eller beräknades utan svårighet finna avsättning inom landet. Med hänsyn till de angivna förhållandena borde som riktpunkt för den hampodling, som skulle stödjas under den förut nämnda femårsperioden, sättas en odling, som årligen kunde ge omkring 1 000 ton fiber till hampindustrien. Denna kvantitet innebar en ej oväsentlig nedskärning i förhållande till odlingens dåvarande omfattning.

I fortsättningen uttalade departementschefen, att i samband med frågan om storleken av den odling, som borde stödjas, även uppkom spörsmålet huruvida något av beredningsverken borde nedläggas. Om beredningen skulle kunna bedrivas så, att odlarna kunde påräkna ett skäligt utbyte av odlingen, och statsmakternas kostnader för odlingen samtidigt hölls på en rimlig nivå, var det nödvändigt att en hög och jämn sysselsättning eftersträvades. Kapaciteten hos de befintliga verken översteg emellertid avsevärt den hampskörd, som kunde påräknas vid en odling av nyss angiven omfattning. De båda verkens årskapacitet uppgick nämligen vid 100-procentigt utnyttjande till 1 600 ton och vid 90-procentigt utnyttjande till 1 440 ton. Den odling, som ansågs böra erhålla fortsatt stöd, översteg alltså endast obetydligt kapaciteten hos ett av verken. Under sådana förhållanden ansåg departementschefen det nödvändigt, att ett av dessa nedlades.

Departementschefen anförde vidare, att han instämde i ett uttalande av riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap, enligt vilket man icke borde uppställa några särskilda krav på odlingens eller beredningsverkens belägenhet med hänsyn till det fall, att landet indrogs i krig. Vid valet av beredningsverk borde man sålunda helt bortse från försvarsberedskapssynpunkter i fråga om den geografiska belägenheten. Däremot var det nödvändigt, att man vid valet fäste den största vikt vid de ekonomiska synpunkterna. Att bibehålla ett i och för sig mindre lönsamt verk med hänsyn till det värde odlingen kunde anses representera lokalt borde sålunda ifrågakomma endast under förutsättning, att merkostnaderna blev förhållandevis begränsade och stod i rimligt förhållande till det värde, odlingen kunde anses äga för jordbruksbefolkningen i bygden. En närmare jämförelse mellan de båda verken gav enligt departementschefen vid handen att, såsom nyss-

nämnda utredning anför, värmbolverket hade ett visst ehuru förhållandevis obetydligt företräde ur rena driftssynpunkter. För detta verk talade även, att dess fiberproduktion var bättre. Å andra sidan ansågs ett bibehållande av visbyverket erbjuda påtagliga fördelar för det gotländska jordbruket. Ur sysselsättningssynpunkt beräknades vidare nedläggandet av visbyverket komma att skapa större problem än nedläggandet av värmbolverket, varjämte vid en avveckling större värden ansågs kunna utvinnas ur värmbolverket än ur visbyverket.

Med hänsyn till de angivna förhållandena ansåg departementschefen i likhet med utredningen ett bibehållande av visbyverket vara att föredraga ur det allmännas synpunkt.

I sitt utlåtande (nr 47/1951) med anledning av propositionen anförde jordbruksutskottet, att det funnit övervägande skäl tala för att frågan om hampodlingens storlek och beredningsverkens lokalisering borde bli föremål för slutligt avgörande först sedan ytterligare erfarenheter vunnits rörande odlingens och beredningens lönsamhet. Utskottet framhöll därvid, att den inhemska odlingen i viss mån fortfarande måste anses stå på experimentstadiet. Ytterligare framsteg ansågs därför kunna göras på området, icke minst genom växtförädlingsarbete. Härtill kom, att utskottet ansåg det vara synnerligen svårt att avgöra, vilket av beredningsverken som borde få företräde. Å ena sidan torde visbyverket medföra påtagliga fördelar för det gotländska lantbruket. Nedläggandet av detta verk syntes dessutom komma att skapa vissa sysselsättningsproblem. Till förmån för verket i Värmol talade å andra sidan de bättre tekniska driftsbetingelserna och den därmed sammanhängande högre fiberkvaliteten vid detta verk. Vidare ansågs förutsättningar finnas för att värmbolverket genom sin tillverkning av hampvävnader skulle kunna öka användningsområdet för den svenska hampan. En överflyttning av hamphalmen inom detta företags odlingsområde för beredning vid något linberedningsverk skulle icke kunna ske utan dyrbara nyanläggningar. Med hänsyn till Gotlands relativt isolerade läge syntes det därför även ur ren försvarsberedskapssynpunkt lämpligt att ett hampberedningsverk tills vidare bibehölls på fastlandet. Utskottet hemställde fördenskull, att stöd skulle utgå till båda verken under åren 1951—1955. Därvid förutsattes dock, att Kungl. Maj:t, därest ändrade förhållanden så påkallade, under loppet av femårsperioden skulle företaga en förnyad prövning av frågan om verkens bibehållande samt därefter underställa riksdagen förslag i ämnet.

Riksdagen beslöt i enlighet med vad utskottet sålunda hemställt (r. skr. nr 379/1951).

Föregående års skörd av hampa utföll som bekant mycket dåligt. Halm-skörden beräknas sålunda uppgå till endast 3 000 å 4 000 ton mot normalt omkring 9 000 ton. Kvaliteten betecknas dessutom i regel som dålig. Nu nämnda förhållanden utgör den närmaste anledningen till att jordbruksnämnden ansett, att frågan om det fortsatta statliga stödet åt hampodlingen

bör upptagas till prövning före utgången av den i 1951 års riksdagsbeslut angivna femårsperioden. Förutom att den felslagna skörden åsamkat odlarna stora förluster, har den även orsakat svåra ekonomiska påfrestningar för beredningsverken. Driften vid dessa kan sålunda upprätthållas endast under en del av innevarande beredningssäsong. Även om permittering av personal i viss utsträckning kunnat eller kan ske, kvarstår betydande fasta kostnader, som måste slås ut på en förhållandevis ringa fibermängd.

I några av remissyttrandena över jordbruksnämndens framställning har ifrågasatts, huruvida föregående års dåliga skörd kan anses utgöra tillräcklig anledning att redan nu till omprövning upptaga frågan om omfattningen av det fortsatta stödet åt hampodlingen. Jag har förståelse för denna synpunkt såtillvida, att även enligt min uppfattning ett dåligt skördeutfall i och för sig icke bör tagas som skäl för att inskränka det på något längre sikt planerade stödet åt hampodlingen. De ekonomiska utredningar, som jordbruksnämnden låtit företaga — närmast i syfte att klarlägga de omedelbara följderna av det dåliga skördeutfallet — visar emellertid enligt min mening klart, att de ekonomiska konsekvenserna av att bibehålla ett stöd av nuvarande omfattning är av sådan räckvidd, att jag anser mig icke kunna underlåta att nu underställa riksdagen frågan om det fortsatta stödet åt hampodlingen.

Till en början vill jag härvid erinra om att behovet av avskrivningar av statens fordringar hos de båda beredningsverken ökat väsentligt utöver vad som förutsattes i 1951 års riksdagsbeslut, främst till följd av ökad skuldsättning på grund av 1952 års starkt reducerade skörd. I riksdagsbeslutet förutsattes, att det skulle behövas en avskrivning av statens fordringar med 1 096 000 kronor i fråga om visbyverket och med 430 000 kronor beträffande verket i Värmbol, för att båda företagens anläggningar skulle kunna skrivas ned till ett värde av 700 000 kronor. Enligt nu på jordbruksnämndens föranstaltande gjorda beräkningar skulle nedskrivningsbehovet, räknat per den 30 september 1953, utgöra 1 890 000 kronor — ett belopp som kan stiga till omkring 2 000 000 kronor — för visbyverket och 1 150 000 kronor för verket i Värmbol. Efter sådana avskrivningar skulle den resterande kapitalskulden utgöra för visbyverket cirka 950 000 kronor, däri inräknat ett lån å 200 000 kronor för vissa rationaliseringsarbeten, och för värmbolverket omkring 1 000 000 kronor.

Vid bedömningen av frågan om omfattningen av det fortsatta stödet åt hampodlingen är det dock en omständighet, som jag tillmäter större betydelse än det ökade behovet av avskrivningar av statens fordringar, nämligen det fortsatta stödbehovet vid de marknadsförutsättningar, som man har att räkna med för de kommande åren.

Lin- och hamputredningen uttalade på sin tid, att en inhemsk produktion av omkring 1 000 ton hampfiber årligen syntes motsvara vad som var önskvärt ur beredskapssynpunkt eller kunde beräknas utan svårighet finna avsättning inom landet. Denna uppskattning godtogs i propositionen nr 192/1951. Innebörden av 1951 års riksdagsbeslut var emellertid, att stödet, med

bibehållande av båda beredskapsverken, skulle avpassas för en ungefär 50 procent större produktion.

Jordbruksnämnden har icke närmare prövat frågan om det inhemska avsättningsutrymmet utan har utgått från att detta i enlighet med lin- och hampputredningens uppfattning uppgår till ungefär 1 000 ton fiber per år. Handels- och industrikommissionen har för sin del uttalat, att förbrukningen av svensk hampa på längre sikt sannolikt icke kommer att överstiga denna kvantitet. Kommissionen har i detta sammanhang pekat på en fortgående minskning av användningen av sådan hampa som produceras i Sverige, något som också framhållits av Textilrådet. Även med hänsyn till att det — såsom några remissinstanser uttalat — synes troligt, att pågående försök att använda svensk hampa för nya ändamål kan komma att ge vissa resultat och att sålunda därigenom skulle kunna vinnas något ökad avsättning för sådan hampa, anser jag att en realistisk bedömning av den kommande marknadsutvecklingen närmast ger vid handen, att man bör räkna med ett ungefärligt avsättningsutrymme av 1 000 ton fiber per år.

Med utgångspunkt från en sådan marknadsbedömning visar de av jordbruksnämnden framlagda kalkylerna över stödbehovet vid å ena sidan bibehållande av båda verken och å andra sidan fortsatt drift endast vid det ena av dem, att behovet varierar mycket starkt vid de båda alternativen. Bibehålles båda beredningsverken med en produktion av 500 ton fiber vid vardera, beräknas det årliga stödbehovet till omkring en krona per kilogram fiber eller totalt cirka 1 000 000 kronor. Om åter driften upprätthålles vid endast det ena verket, stannar de jämförliga kostnaderna vid en produktion av cirka 900 ton vid knappt halva beloppet. Även om stödbehovet givetvis blir beroende av de priser, som kommer att erhållas för den framvunna hampfibern, synes det dock vara klart, att stödkostnaderna blir av mycket olika storlek, om man bibehåller verksamheten vid båda verken eller koncentrerar den till ett av dem.

Ett fortsatt stöd åt hampproduktionen kommer emellertid i båda fallen att medföra avsevärda utgifter för det allmänna. Med hänsyn härtill har från ett par remissinstansers sida ifrågasatts, huruvida icke den inhemska produktionen skall kunna ersättas med en beredskapslagring. I anslutning därtill har riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap beräknat, att kostnaden för sådan lagring, vilken tidigare uppskattats till cirka 250 000 kronor om året, numera torde väsentligt understiga denna summa. För min del anser jag dock icke, att förhållandena ändrats i sådan grad sedan tiden för 1951 års riksdagsbeslut, att det statliga stödet nu bör helt slopas. Enligt min mening bör denna fråga upptagas till prövning först i anslutning till utgången av den i riksdagsbeslutet angivna femårsperioden. I stället bör åtgärder vidtagas för att nedbringa kostnaderna för stödåtgärderna.

Av den förut lämnade redogörelsen framgår, att vardera verket har en årskapacitet av cirka 900 ton fiber. Då såsom jag nyss framhållit stödkostnaderna kan minskas till omkring hälften genom att beredningsverksamheten koncentreras till ett enda verk, synes det ligga närmast till hands att

lägga ned verksamheten vid det ena verket. Det är emellertid uppenbart, att en dylik åtgärd skulle komma att medföra svåra problem för den bygd, som beröres därav. Jag har full förståelse härför. Då det icke synes vara möjligt att genom rationalisering av driften eller på annat sätt nedbringa behovet av statligt stöd i någon väsentlig utsträckning vid någotdera verket, har jag dock efter ingående prövning av frågan funnit mig icke kunna underlåta att ansluta mig till åsikten, att hela verksamheten bör förläggas till det ena av verken. Det synes mig nämligen icke vara försvarligt att utan tvingande skäl i oförändrad omfattning fortsätta en verksamhet, som belastar det allmänna i så hög grad som den nuvarande hampproduktionen. Vid detta mitt ståndpunktstagande har jag även beaktat den av jordbruksnämnden lämnade uppgiften, att vid överläggningar mellan nämnden samt representanter för odlarna och beredningsverken enighet rått om att ett av verken bör nedläggas. Likaså har jag tagit hänsyn till att enligt inhämtade upplysningar utsåde i år icke torde kunna anskaffas för större areal än som kan tillgodose ett verk.

Godkännes denna min uppfattning, blir den närmaste frågan vilket av de båda verken som bör bibehållas. Jag torde då först få erinra om att lin- och hamputredningen på sin tid — om än med tvekan — gav sitt förord åt visbyverket. Även föredragande departementschefen anslöt sig, såsom framgår av det föregående, till denna linje. Jordbruksnämnden framhåller, att det förord, som för två år sedan gavs åt visbyverket, nu kan ges med något större bestämdhet. Nämnden har emellertid icke varit enig i sitt ställningstagande. En minoritet inom nämnden har nämligen reserverat sig till fördel för värmbolverket och därvid bland annat åberopat beredskapssynpunkten, som ansetts tala till förmån för sistnämnda verk. Slutligen har en reservant förklarat sig icke kunna tillstyrka nedläggandet av värmbolverket, förrän bland annat de anställdas sysselsättnings- och försörjningsfrågor blivit föremål för en ingående undersökning.

Med anledning av den vikt, som sålunda tillagts vårt lands beredskap i vad angår odling och beredning av hampa, torde jag, innan jag behandlar övriga på valet inverkan omständigheter, få närmare klargöra min ståndpunkt i denna fråga.

Den beredskap, som det enligt min mening närmast gäller att upprätthålla i fråga om hampa, utgör en försörjningsberedskap. Under tider av oroliga yttre förhållanden och därav följande osäkerhet i handelsförbindelserna med andra länder är det otvivelaktigt av värde att ha en hampproduktion av viss omfattning inom landet. En sådan beredskapsproduktion blir givetvis av än större värde i händelse av krig, då såsom erfarenheterna från det senaste världskriget visar, avbrott i stor utsträckning äger rum i leveranserna av de olika produkter, av vilka vi normalt fyller vårt behov från utländska marknader. I ett sådant läge synes det vara utan betydelse, om odlingen och beredningen av hampan är förlagd till Gotland eller till fastlandet. Skulle vårt land indragas i krig, synes det — såsom riksnämnden för ekonomisk försvarsberedskap anfört — med hänsyn till svårigheterna att

beräkna händelseförloppet icke föreligga skäl att låta antaganden härutinnan påverka bedömandet. Under sådana omständigheter finnes det enligt min mening föga anledning att åberopa beredskapssynpunkten såsom ett av de bärande motiven för förläggningen av odlingen och beredningen till visst område och viss ort. Valet mellan verken synes mig därför böra träffas med ledning av andra synpunkter.

Jordbruksnämnden har, liksom på sin tid lin- och hamputredningen, företagit en närmare jämförelse mellan visby- och värmbolverken. Därvid har framför allt behandlats odlingsunderlaget för de båda verken ävensom deras kapacitet och driftsekonomi. I likhet med nämnden kan jag icke finna, att denna jämförelse ger entydigt utslag till förmån för någotdera verket. Jag delar därför nämndens uppfattning, att jordbruks- och sysselsättningspolitiska synpunkter bör vara avgörande vid valet.

Vad först angår de jordbrukspolitiska synpunkterna har hampodlingen otvivelaktigt stor betydelse för den enskilde jordbrukaren såväl på Gotland som på fastlandet. Liksom på fastlandet omfattar odlingen på Gotland endast en mindre del av åkerarealen, men det föreligger där en avsevärd koncentration av myrmarker, som icke kan brukas med framgång utan en med lämpliga mellanrum återkommande hampodling. Ett nedläggande av denna odling på Gotland skulle därför enligt min mening inom vissa delar av öns landsbygd medföra en vida allvarligare försämring av jordbrukets utkomstmöjligheter än vad fallet skulle bli på fastlandet. Ur nu ifrågavarande synpunkter synes mig fördenskull övervägande skäl tala för att visbyverket skall få fortsätta sin verksamhet.

Beträffande härefter de sysselsättningspolitiska skälen anser jag dessa i än högre grad än de jordbrukspolitiska motivera, att det fortsatta statliga stödet åt hampodlingen och hampberedningen koncentreras till Gotland och Visby. Såsom jag tidigare framhållit kommer nedläggandet av det ena av de båda beredningsverken att medföra svårigheter och problem för den bygd, som berörs av åtgärden. Jag är emellertid av den uppfattningen, att man vid bedömandet av sysselsättningsmöjligheterna icke bör tillmäta läget för dagen avgörande betydelse utan söka fastställa, var det på längre sikt finns det största behovet av att verksamheten upprätthålles. Det gotländska näringslivet kännetecknas sedan länge av svårigheten att hålla öns befolkning i jämn sysselsättning under hela året. Medan under sommaren brist på arbetskraft föreligger, saknas normalt under övriga delar av året möjlighet till full sysselsättning. Nedläggandet av hampberedningsverket i Visby skulle medföra stora svårigheter att placera den friställda arbetskraften inom andra företag på Gotland. Även om jag är medveten om att svårigheter i detta hänseende jämväl kommer att uppstå vid ett nedläggande av driften vid värmbolverket, får dock möjligheterna på längre sikt att bereda nya utkomstmöjligheter åt den personal, som till följd därav blir utan arbete, bedömas som betydligt större än vad fallet är i fråga om visbyverket.

Övervägande skäl talar sålunda enligt min mening för att det fortsatta stödet åt hampproduktionen bör komma det gotländska jordbruket och be-

redningsverket i Visby till godo. Driften vid värmbolverket bör följaktligen nedläggas. Arbetsmarknadsstyrelsens förslag att beslutet om nedläggandet skall uppskjutas tills frågan om sysselsättningen och försörjningen av den arbetskraft, som därigenom friställes, blivit löst, är i och för sig värt att beaktas. Med hänsyn till de avsevärda kostnader, som ett dylikt uppskov skulle medföra, anser jag mig dock icke kunna biträda förslaget. Vid nedläggandet av driften vid värmbolverket uppkommer även andra avvecklingsfrågor. Jordbruksnämnden har därvidlag hemställt att av de medel, som under reservationsanslaget till prisreglerande åtgärder på jordbrukets område för innevarande budgetår beräknats till stöd åt hampodlingen, få taga i anspråk vissa medel till sådana åtgärder, som i samband med driftsnedläggelsen kan erfordras för att begränsa statens förluster å lån till Sveriges hampodlareförening. Däremot anser nämnden, att i avbidan på beslut angående omfattningen för framtiden av stödet åt hampodlingen någon åtgärd icke bör för närvarande vidtagas beträffande nyssnämnda förenings skuld till staten eller relaxation av in-teckningar i vissa fastigheter, hörande till värmbolverket.

För min del anser jag, att samtliga dessa avvecklingsfrågor bör prövas först i samband med beslutet om prisreglerande åtgärder på jordbrukets område för nästa regleringsår. Jag torde sålunda senare få ånyo anmäla dessa. Därvid torde jag även få upptaga spörsmålen om nedskrivning av statens fordringar hos Aktiebolaget Hampberedning samt om åtgärder för stärkande av Gotlands hampodlareförenings likviditet. Däremot synes det lämpligt, att jordbruksnämnden redan nu — därest riksdagen icke har något att erinra däremot — till prisnedsättning å importerat hampfrö vid försäljning till odlare får taga i anspråk högst 160 000 kronor av reservationsanslaget till prisreglerande åtgärder på jordbrukets område för innevarande budgetår.

Under åberopande av det anförda hemställer jag, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen

att godkänna att fortsatt stöd till hampodlingen skall anordnas i huvudsaklig överensstämmelse med vad jag i det föregående föreslagit.

Till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan lämnar Hans Maj:t Konungen bifall och förordnar, att till riksdagen skall avlätas proposition av den lydelse, bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

Gunnar Eklund.